

Artikkeli on julkaistu teoksessa Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle* (s. 131-173). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2016.

Johanna Annola

Elli Tavastähti ja 1920-luvun sosiaalipolitiikka maailmankuvien murroksessa

Tässä luvussa tarkastellaan sosiaalipolitiikan monimuotoisuutta yhden sosiaalipoliittisen päättäjän ja hänen ihmiskäsityksensä kautta.¹ Ihmiskäsityksellä tarkoitetaan ymmärrystä siitä, mitä ihminen on ja mitä hänen tulisi olla. Ihmiskäsityksestä on vain pieni matka sosiaalipolitiikan keskeisiin kysymyksiin: millainen ihminen täyttää kansalaisen normit ja miten olisi suhtauduttava niihin ihmisiin, jotka näitä normeja eivät syystä tai toisesta täytä? Koska on oletettavaa, että yhden ihmisen ihmiskäsitys rakentuu monenlaisista, keskenään ristiriitaisistakin aineksista, sitä analysoimalla on mahdollista osoittaa sosiaalipoliittisen päätöksenteon taustalla vaikuttaneiden aatevirtausten monimuotoisuus.

Luvun tarkastelukehyksen muodostaa 1920-luvun suomalainen sosiaalipolitiikka. Sosiaalipolitiikalla tarkoitetaan keskusteluja ja toimenpiteitä, joilla julkisen sektorin päättäjät ovat pyrkineet määrittelemään yhteiskunnan tuen tarpeessa olevat henkilöt ja turvaamaan heidän toimeentulonsa. Suomessa sosiaalipoliittiset ratkaisut ovat johtaneet julkisen sektorin ylläpitämään sosiaalivakuutusjärjestelmään, jonka keskeisiä osia ovat lakisääteinen sairausvakuutus, lakisääteinen eläke sekä ansiosidonnainen työttömyysturva. Sosiaalivakuutusjärjestelmän rakentamisen katsotaan alkaneen 1930-luvun lopussa, jolloin säädettiin sosiaalihuollon peruslait sekä kansaneläkelaki.² Toisen maailmansodan jälkeen

¹ Valittua lähestymistapaa kuvaa Päivi Mäkelän käyttöön ottama *temaattisen elämäkerran* käsite. Tällä tarkoitetaan tutkimustraditiota, jossa yksilön kautta avataan laajempia näköaloja. Näin menetellen saatetaan jopa tavoittaa tietoa, joka muilla keinoilla olisi tavoittamattomissa. Mäkelä tiivistääkin näkemyksensä toteamukseen ”Mene lähelle, näe kauas”. Mäkelä 2006, 264–268. Vastaavaa lähestymistapaa ovat tutkimuksissaan hyödyntäneet mm. Sulkunen 1989, 1995, 1999; Jalava 2005; Gluschkoff 2008; Teräs 2009.

² Siipi 1969; Heinonen 1990; Urponen 1994.

sosiaalipolitiikan piiri on laajentunut siinä määrin, että on ryhdytty puhumaan suomalaisesta hyvinvointivaltiosta.³

1920-luvulla Suomen sosiaalipoliittisia ratkaisuja ohjasi pyrkimys taloudellisen ja yhteiskunnallisen tilanteen vakauttamiseen ensimmäisen maailmansodan poikkeusolojen ja vuoden 1918 sisällissodan jälkeen. Vakautta tavoiteltiin kolmella tavalla. Ensinnäkin toimeenpantiin maatalousreformi, jonka tarkoituksena oli rauhoittaa yhteiskunnallisia oloja kiinnittämällä maaseudun tilaton väestö pienviljelijöiksi. Tuotantoa lisäämällä pyrittiin myös kohottamaan kansalaisten elintaso. Toiseksi yritettiin pitää teollisuustyöväestö tyytyväisenä uuden työlainsäädännön avulla. Kolmanneksi keskityttiin yhteiskunnalliseen eheyttämiseen kiinnittämällä huomiota lasten ja erityisesti sotaorpojen huoltotoimintaan. Vakauttavien toimenpiteiden ohella säädettiin vielä uusi köyhäinhuoltolaki vuonna 1922. Sosiaalivakuutus jäi näissä oloissa toteutumatta.⁴

Ajatus 1920-luvun sosiaalipolitiikasta saattaa tuntua vieraalta,⁵ mikä johtuu sosiaalipolitiikan käsitteen vahvasta kytköksestä hyvinvointivaltion käsitteeseen. On helppoa ajatella, että jos ei ollut hyvinvointivaltiota, ei ollut sosiaalipoliittisia ratkaisuja eikä sosiaalipoliittisia toimijoitakaan. Sosiaalipolitiikan käsite on kuitenkin ollut käytössä jo 1800-luvulla, ja käsitteen sisältö on aikasidonnainen.⁶ Esimerkiksi Pekka Kuusi toteaa oman aikansa merkkiteokseksi muodostuneessa tutkimuksessaan *60-luvun sosiaalipolitiikka*, että sosiaalipolitiikan sisältö muuttui 1900-luvun kuluessa. Varhainen sosiaalipolitiikka käsitti lähinnä yhteiskunnan ylätasoon toimet heikkojen yksilöiden ja ryhmien tukemiseksi, mutta myöhemmin sosiaalipolitiikan keskeiseksi sisällöksi muodostui tuloerojen tasoittaminen.⁷ Voidaan todeta, että jokainen sukupolvi tekee omista lähtökohdistaan omat sosiaalipoliittiset ratkaisunsa.

1920-luvun sosiaalipolitiikka on käsite, jonka sisältö on sidoksissa niihin ongelmiin ja mahdollisuuksiin, joita aikalaiset havaitsivat. Ongelmat ja mahdollisuudet kytkevät 1920-luvun

³ Niemelä 1993, 88–109. Hyvinvointivaltion määritelmä on usein epämääräinen. Tukeudun tässä Anneli Anttonen ja Jorma Sipilän näkemukseen, jonka mukaan hyvinvointivaltio on toisaalta ideaali, johon on tähdätty, ja toisaalta joukko toteutuneita käytäntöjä ja niitä ohjaavia ajatustapoja. Anttonen & Sipilä 2000, 12.

⁴ Alapuro 1985; Kalela 1989; Arnkil 1991, 99; Heikkilä 1993, 112–113, 125; Urponen 1994, 163–167, 174–180.

⁵ Ks. myös Kalela 1993, 74.

⁶ Esim. Anttonen & Sipilä 2000; Helne 2003, 41.

⁷ Kuusi 1961, 38.

sosiaalipolitiikan ajalliseen jatkumoon: ongelmilla oli usein pitkät juuret, ja ratkaisujen toivottiin kantavan Suomea pitkälle tulevaisuuteen. 1920-luku näyttäytyy myös aikana, jolloin yhteiskunnallisiin ongelmiin oli tarjolla useita vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Esimerkkinä mainittakoon oikeiston ja vasemmiston käsitykset sosiaalipolitiikan suurista linjauksista. Siinä missä oikeisto oli valmis asettamaan yksityisen hyväntekeväisyyden valtion harjoittaman virallisen sosiaalipolitiikan rinnalle ja sen täydentäjäksi, vasemmisto pyrki ajamaan lähes kaikkien sosiaalipolitiikan muotojen valtiollistamista.⁸

Toisen maailmansodan kynnyksellä ja sen jälkeen vasemmiston edustama kanta nousi vallitsevaksi ja ohjasi suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Kehityskulku oli yhteydessä valtion kykyyn omaksua aiempaa suurempi rooli sosiaalipolitiikan toteuttamisessa. Oikeiston näkemyksestä muodostui tässä tilanteessa hävinnyt kanta, ikään kuin maailma, jota ei koskaan tullut. 1920-luvun toimijat eivät kuitenkaan tienneet, että kehitys tulisi ottamaan tällaisen suunnan. He eivät tienneet, että myöhemmin tehdyt ratkaisut tulisivat muodostamaan hyvinvointivaltioksi kutsutun yksikön ja että tapahtumakulku tultaisiin esittämään ”suurena kertomuksena”, jonka ulkopuolelle heidän aikansa ja he itse jäisivät. Vaikka osa 1920-luvulla käydyistä keskusteluista liittyikin sosiaalivakuutusjärjestelmän luomiseen ja merkitsi siten pieniä askelia kohti hyvinvointivaltioksi nimettyä rakennelmaa, 1920-luvun sosiaalipolitiikkaa ei ole hedelmällistä tarkastella ”hyvinvointivaltion esihistoriana”. 1920-luvun sosiaalipoliittisten ratkaisuiden arvottaminen hyvinvointivaltion näkökulmasta johtaa tutkijan teleologiseen hetteikköön.⁹

Yksilönäkökulma sosiaalipolitiikkaan

Tapaustutkimuksen kohteena on Elli Tavastähti (1883–1951, vuoteen 1906 Tawaststjerna, vuodesta 1929 Hiidenheimo)¹⁰. Luvussa selvitetään, miten Tavastähden maailmankuva ja ihmiskäsitys heijastuivat hänen sosiaalipoliittisiin kannanottoihinsa. Valitsin Elli Tavastähden tarkastelun kohteeksi ensinnäkin siitä syystä, että hän oli yksi 1920-luvun sosiaalipolitiikan keskeisistä hahmoista. Kesäkuussa 1918 Tavastähti nimitettiin sosiaaliministeriöön

⁸ Sulkunen 1989.

⁹ Ks. myös Kalela 1993, 79–83.

¹⁰ Elli Tavastähden alkuperäinen nimi oli Sofia Elisabeth Tawaststjerna. Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys (SSHY) ry:n digitaalinen kuvatieokanta, Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirja 1882–1891, sivu 333.

köyhäinhoidon naispuoliseksi apulaistarkastajaksi, jonka tehtävänä oli lasten, sairaiden ja mielisairaiden hoidon valvominen¹¹ sekä köyhäinhoidon ylitarkastajan sijaisena toimiminen tämän poissa ollessa.¹² Virka oli uusi ja Tavastähti sen ensimmäinen haltija. Virkansa ohessa Elli Tavastähti toimi Suomalaisen Puolueen ja sen perillisen, Kansallisen Kokoomuspuolueen, kansanedustajana vuosina 1917–1922 ja 1924–1927. Näin ollen Elli Tavastähti oli sekä päättämässä julkisen sektorin sosiaalipoliittisista ratkaisuista että toimeenpanemassa niitä, minkä lisäksi hän vaikutti yksityisellä sektorilla mm. raittius- ja lastensuojelujärjestöissä. Lyhyesti sanottuna Tavastähden asema oli sellainen, että hänen maailmankuvallaan ja ihmiskäsityksellään oli vaikutusta suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan.

Toiseksi valitsin Tavastähden tapaustutkimuksen kohteeksi siksi, että koulutettuna aatelinänsä hän edusti suomalaista sivistyneistöeliittiä. Elli Tavastähden isä, valtiopäivämies ja filosofian tohtori Werner Nikolai Tawaststjerna, toimi historiatieteiden yliopettajana Helsingin Suomalaisessa Normaalilyseossa.¹³ Elli Tavastähti kävi Helsingin Suomalaista Yhteiskoulua, suoritti ylioppilastutkinnon vuonna 1902 ja kirjoittautui yliopiston historiallis-kielitieteelliseen osastoon samana vuonna. Vuonna 1903 hän suoritti kansakoulunopettajatutkinnon Heinolan seminaarissa.¹⁴ Koska Tavastähti oli varsin kielitaitoinen, hänellä oli kontakteja myös Suomen ulkopuolelle. Voidaan siis olettaa, että hän oli hyvin perillä 1900-luvun alun eurooppalaisista tieteellisistä ja aatteellisista virtauksista ja että ne vaikuttivat hänen käsitykseensä maailmasta ja ihmisistä. Taustaltaan Elli Tavastähti lukeutuu samaan joukkoon kuin monet 1900-luvun alun pohjoiseurooppalaisista sosiaalipoliittisista vaikuttajista: esimerkiksi Ruotsissa sosiaalipoliittiset toimijat rekrytoituivat tuolloin yleensä yhteiskunnan ylemmistä sosiaalisista kerrostumista ja pyrkivät säätelemään alempien kerrostumien elinehtoja oman maailmankuvansa pohjalta.¹⁵

¹¹ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat; Tavastähti 1926, 222; Nimimerkki L. N-nen, ”Naisia uusissa viroissa valtion palveluksessa”, *Suomen Nainen* 23/1918. Naispuolisen apulaistarkastajan tehtäväalue on hyvä esimerkki aikalaisten tavasta jaotella työtehtäviä sukupuolen perusteella. Lasten ja sairaiden hoivaamisen katsottiin kuuluvan yhteiskunnan naisisen toimintakentän piiriin. Annola 2013, 195–196.

¹² KA, Sosiaalivaltiosiön arkisto Fa:4–5, Köyhäinhoidontarkastusosaston kirjeenvaihto 1921–1922; Cb:8, Köyhäinhoidontarkastusosaston pöytäkirjat 1921–1922.

¹³ Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1857–1899; SSHY:n digitaalinen kuvatielokanta, Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirja 1882–1891, sivu 333; SSHY:n digitaalinen kuvatielokanta, Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan muuttaneiden luettelo, sivu 381. Werner Nikolai Tawaststjernan perheeseen kuuluivat vaimo Wilhelmina (Mimmi) Pesonius (k. 1898) sekä lapset Ilmari (s. 1879), Akseli (s. 1881, k. 1918), Elli (s. 1883), Anna (s. 1885), Ester (s. 1890), Erkki (s. 1891) ja Jaakko (s. 1898, k. 1902).

¹⁴ KA, Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun arkisto, Oppilasmatrikkelit, Ylioppilaat; Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston matrikkeli; Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kirjaamon arkisto, Elli Tavastähden nimikirjanote; Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

¹⁵ Edebalk 1996, 69–82; Lundquist 1997, 86, 89; Sjögren 1997, 38, 158–175; Hedin 2002, 66–168.

Luvulla on kolme keskeistä päämäärää. Ensinnäkin tarkoituksena on tuoda esiin Elli Tavastähti, josta ei biografisten artikkeleiden lisäksi ole tehty tutkimusta. Toiseksi tarkoituksena on purkaa hyvinvointivaltiokehityksen hallitsemaa kuvaa sosiaalihistoriasta ja tuoda esiin myös sellaisia aatteellisia aineksia, jotka on jätetty pois nykyisestä suomalaisen sosiaalipolitiikan historian kaanonista. Kolmanneksi lukuun valittu henkilönäkökulma antaa mahdollisuuden tarkastella uudelta kannalta julkisen sektorin sosiaalihistoriaa, jota on tähän mennessä yleensä tutkittu lähinnä instituutioiden tasolla. Instituutioiden tutkimuksella on oma tehtävänsä, mutta koko julkisen sektorin sosiaalihistorian puristaminen instituutioiden historiaksi johtaa yksipuolisuuteen. Käytännössä instituutiot eivät kohoa suoraan ideologioista vaan kehittyvät ihmisten käymien monipuolisten keskusteluiden ja heidän tekemiensä kompromissien pohjalta. Tämän vuoksi yksilö diskursiivisena toimijana on mielekäs tutkimuskohde.

Luku etenee siten, että aluksi tarkastellaan Elli Tavastähden maailmankuvan keskeisiä rakennusaineita sekä hänen ihmiskäsityksensä olemusta. Tämän jälkeen analysoidaan, miten ne näkyivät hänen sosiaalipoliittisissa kannanotoissaan. Lopuksi pohditaan, mikä oli Elli Tavastähden perintö. Luvun läpi kulkee kaksi keskeistä teemaa. Yhtäältä keskitytään kansallisten ja kansainvälisten (ylikansallisten) aineiden kohtaamiseen Elli Tavastähden ajattelussa. Hypoteesina on, että Tavastähden maailmassa kansallinen kietoutui yhteen kansainvälisen tai ylikansallisen kanssa. Hän pyrki rakentamaan ihannekansalaisuutta, jonka keskiössä oli nationalismi. Rakennustyö tapahtui suhteessa ajankohtaisiin länsieurooppalaisiin keskusteluihin: läntisen Euroopan vanhat valtiot ja niiden kansalaiset olivat mittapuu, jolla arvioitiin nuoren Suomen uudenaikaisuutta ja kilpailukykyä kansakuntien keskuudessa. Tavastähden ajattelutapa oli tyypillinen poliittiselle ja kulttuuriselle eliitille paitsi Suomessa myös muissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneissä uusissa valtioissa. Kansallisia identiteettejä ja ihannekansalaisuuksia rakennettiin sekä suhteessa omaan (historialliseen) ainutlaatuisuuteen että ylikansalliseen ”ajan henkeen”.¹⁶

Toisaalta luvussa käsitellään sekulaarien aineiden osuutta Elli Tavastähden ajattelussa. Tässä suhteessa hypoteesina on, että 1920-luvulle tultaessa 1800-luvun kristillis-valistusfilosofinen

¹⁶ Geertz 2000, 240, 258.

ihmiskäsitys alkoi vähitellen korvautua biologiaan, psykologiaan ja sosiologiaan pohjautuvalla ihmiskäsityksellä, millä oli vaikutuksensa esimerkiksi sosiaalipoliittisiin ratkaisuihin. Muutos ei ollut yhtäkkinen tai edes lineaarinen siirtymä: yksittäisen ihmisen ajatusmaailmassa erilaiset ihmiskäsitykset elivät todennäköisesti rinnakkain ja limittäin. Miten maallistumiskehitys näkyi Elli Tavastähden tavassa hahmottaa ihmistä ja ihmisen paikkaa maailmassa ja miten se vaikutti hänen sosiaalipoliittiseen toimintaansa?

Tutkimuksen pääaineistona ovat Elli Tavastähden eduskunta- ja puoluetyöskentelyn tuottamat asiakirjat sekä hänen 1920-luvulla syntynyt kirjallinen tuotantonsa, joka käsittää paitsi köyhänhoidon apulaistarkastajan roolissa kirjoitetun materiaalin (esim. *Köyhäinhoidon käsikirjan*, artikkelit *Huoltajassa*), myös artikkeleita *Kotiliedessä* ja *Suomen Naisessa* sekä kaksi huvinäytelmää. Elli Tavastähden taustan hahmottamiseksi olen lisäksi perehtynyt hänen yhteiskunnalliseen vaikutustyöhönsä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Keskeisellä sijalla on työskentely opiskelijoiden raittiusliikkeen eturivissä, jonka seurauksena on syntynyt valistuskirjallisuutta sekä kirjoituksia *Pohjantähti*-lehteen. Varhaiseen tuotantoon kuuluu myös salanimellä Anni Sorainen julkaistu romaani *Merenneito*.

Hiidenheimon suku on luovuttanut käyttööni Elli Tavastähti-Hiidenheimon yksityisarkiston, joka koostuu yhdestä arkistokansiolisesta järjestämätöntä materiaalia. Pääosa aineistosta on syntynyt toisen maailmansodan jälkeen, mutta joukossa on myös kokoelma nuoruusvuosien runoja, lehtileikkeitä, lyhyt muistelmakirjoitus vuoden 1918 sodasta sekä päiväkirjamerkintöjä noin vuoden ajalta vuosilta 1922–1923. Aineistoa on karsittu: kokoelmaan ei sisälly Tavastähden kirjeitä, ja runovihkosta on leikattu irti sivuja, joilla on ilmeisesti ollut päiväkirjamuistiinpanoja. Vaikka yksityisarkiston materiaali elävöittää Elli Tavastähdestä syntyvää kuvaa, on selvää, että käyttämäni lähdeaineisto tuo kokonaisuutena esiin lähinnä Tavastähden julkisen minän eli sen osan hänen identiteetistään, jonka hän halusi esittää muille. Tämän tutkimuksen kannalta asialla ei kuitenkaan ole merkitystä, sillä tarkoituksena ei ole antaa Elli Tavastähden henkilöstä tyhjentävää elämäkerrallista kuvausta vaan pikemminkin tarkastella juuri niitä asioita ja aatteita, jotka Tavastähti yhteiskunnallisena toimijana koki esiin nostamisen arvoisiksi.

Nationalismi maailmankuvan keskipisteenä

Elli Tavastähden maailmankuvan keskipisteen muodosti nationalistinen ajattelu, joka kietoutui isänmaa-käsitteen ympärille. Isänmaa tarkoitti hänelle suomalaista yhteiskuntaa, jossa ruumiillisesti ja henkisesti terve Suomen kansa vaali suomen kieltä ja suomalaista kulttuuria. Vuodesta 1917 alkaen tämä tapahtui itsenäisen Suomen valtion sisällä. Isänmaallisuus puolestaan merkitsi Tavastähdelle toimia, joilla tätä rakennelmaa pyrittiin suojelemaan ja joilla sille pyrittiin takaamaan mahdollisimman onnellinen tulevaisuus.

Mitä tarkoitusta nationalismi palveli Elli Tavastähden elämässä? Irma Sulkusen mukaan nationalismi vetosi 1800-luvun lopussa etenkin uuteen keskiluokkaan, koska sillä ei ollut vanhastaan omaa kollektiivista identiteettiä ja maailmankuvaa.¹⁷ Tätä ajatusta voidaan soveltaa myös Elli Tavastähden, sillä osa aatelista luisui kohti keskiluokkaa sääty-yhteiskunnan vähitellen rapautuessa. Murros näkyi Tavastähden kirjallisessa tuotannossa: yksi siinä toistuvista teemoista oli köyhtyneiden säätyläisnuorten kamppailu rahahuolia ja yhteiskunnallista vajoamista vastaan. Tavastähden kertomusten päähenkilöt kokivat suhteellisen kurjistumisen niin raskaaksi taakaksi, että se esti heitä jopa avioitumasta keskenään.¹⁸

Vaikuttaa siltä, että sukutaustastaan ja sivistyspääomastaan huolimatta Tavaststjernan perhe ei ollut erityisen varakas, sillä Elli Tavastähti joutui rahoittamaan itse yliopisto-opintonsa. Hän toimi vuosina 1904–1918 määräaikaissa tehtävissä opettajana, Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliiton sihteerinä, puhtaaksikirjoittajana, koululaisten kasvitarhan johtajana, puutarhurina ja toimittajana. Vuonna 1918 hän sai viimein vakinaisen viran köyhäinhoidon naispuolisena apulaistarkastajana.¹⁹ Työnteko yliopisto-opintojen ohessa on saattanut vaikuttaa siihen, että Tavastähti ei suorittanut tutkintoa, vaikka saikin vuonna 1918 maantieteen professori J. E. Rosbergiltä yksityisen todistuksen filosofian kandidaattitason opinnoista.²⁰

¹⁷ Sulkunen 2004, 214–215.

¹⁸ Nimimerkki T_j (Elli Tavastähti): ”Perintö”, *Pohjantähti* 5–6/1911; ”Eräs muistelmä”, *Pohjantähti* 5/1914–1915; Sorainen (Tavastähti) 1915, 21; nimimerkki Anni Sorainen (Elli Tavastähti), ”Syystarina”, *Pohjantähti* 1/1916, 2/1916, 3/1916, 4/1916. Samaa teemaa sivusi muistelmissaan myös Tavastähden veljenpoika Erik Tavaststjerna. Tavaststjerna 1990, 118. Aateliston asemasta 1800- ja 1900-lukujen Suomessa ks. Konttinen 1991; Gluschkoff 2008; Snellman 2014.

¹⁹ Sosiaali- ja terveysministeriön kirjaamon arkisto, Elli Tavastähden nimikirjanote; Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

²⁰ Helsingin yliopiston päämatrikkeli; historiallis-kielitetieteellisen osaston matrikkeli; fyysis-matemaattisen osaston matrikkeli; Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

On siis mahdollista, että Elli Tavastähti koki niin taloudellisen kuin yhteiskunnallisen asemansakin epävakaaksi muuttuvassa maailmassa. Uusia etenemismahdollisuuksia löytyi kuitenkin nationalistisesti virittyneen sivistyneistön luotsaaman puolue- ja yhdistystoiminnan piiristä. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti Tavastähden varhaista toimintaa vanhasuomalaisen fennomanian, naisliikkeen ja raittiustoiminnan parissa. Pyrkimyksenä on osoittaa, että nationalismi sijoittui Tavastähden aatehierarkian ylimmälle tasolle ja että se määritteli hänen käyttäytymistään edellä mainituissa yhteisöissä. Voidaan ajatella, että Elli Tavastähti rakensi identiteettiään ja yhteiskunnallista asemaansa juuri nationalistisen ajattelun kautta.

Vanhasuomalaisella fennomanialla oli Tawaststjernan perheessä pitkät perinteet,²¹ ja Elli Tavastähden oma opintie oli niin ikään fennomaanisen hengen kyllästävä.²² Sukunsa poliittista perinnettä seuraten hän kuului yliopistovuosinaan vanhasuomalaisen opiskelijajärjestöön Suomalaiseen Nuijaan ja edusti vanhasuomalaisia ylioppilaskunnan hallituksessa vuonna 1908. Tavastähti suhtautui torjuvasti radikaalifennomaniaan, mikä lienee johtunut osittain suvun perinnöstä mutta osittain myös hänen varovaisesta ja riitoja kaihtavasta luonteestaan.²³ Kaksikielisessä sukupiirissä Elli Tavastähteä tosin pidettiin ”kiihkeänä” fennomaanina, mikä johtui ilmeisesti siitä, että hän oli kouluvuosinaan allekirjoittanut tovereidensa kanssa lupauksen käyttää ainoastaan suomen kieltä ja päätyi kaiken lisäksi suomentamaan sukunimensä vuonna 1906.²⁴

Käytännössä Tavastähden toiminta oli koko hänen elämänsä ajan harkitun kaksikielistä. Mikäli Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliitossa tai köyhäinhoitoväen piirissä tarvittiin

²¹ Elli Tavastähden isoisä Adolf Fredrik Tawaststjerna oli ajanut suomenkielisen yläalkeiskoulun perustamista Jyväskylään, ja isä Werner Nikolai Tawaststjerna, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen, tunnettiin vanhasuomalaisena fennomaanina. Tawaststjerna 1990, 34; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsentietokanta.

²² Elli Tavastähden nationalistinen ajattelu on näkyvässä jo 16-vuotiaana kirjoitetussa runossa, jonka esikuvana lienee toiminut J. W. Goethen näytelmä *Egmont*. Niin näytelmässä kuin runossakin urhea aatelismies uhraa henkensä oikeudenmukaisuuden ja kansallisen vapauden puolesta. Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden runovihko, runo ”Egmont’n murha”, 1899. Elli Tavastähden käymien koulujen fennomaanisesta hengestä Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1912; Valtasaari 1972; Sulkunen 2004.

²³ *Raahen Lehti* 14.2.1905; *Itä-Häme* 15.2.1905; *Uusi Suometar* 12.11.1905; *Uudenkaupungin Sanomat* 24.11.1908; *Aamulehti* 20.11.1908. Tavastähden luonteesta Forsius 2002, 136–137.

²⁴ KA, Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun arkisto Hj:8, Oppilaiden sitoumus puhua suomea 1901; *Suomalainen Virallinen Lehti* 12.5.1906; Tawaststjerna 1990, 39; Erik T. Tawaststjerna Johanna Annolalle 10.5.2013. Suvun mielipiteeseen lienee vaikuttanut myös se, että Elli Tavastähti kieltäytyi itsepintaisesti puhumasta ruotsia veljenpojalleen Erik Tawaststjernalle, jonka äiti oli ruotsalainen ja joka tämän vuoksi osasi suomea hieman heikommin kuin sukupiirin muut lapset. Tawaststjerna 1990, 39.

ruotsinkielistä esitelmänpitäjää, matkaan lähti varsin usein Elli Tavastähti. Vuonna 1928 hän oli jopa ruotsinkielisen köyhäinhoitovirkailijoiden ammattiyhdistyksen puheenjohtaja.²⁵ Kun Kansallisen Kokoomuspuolueen johdossa keskusteltiin vuonna 1929 suomen nostamisesta maan ainoaksi viralliseksi kieleksi, Elli Tavastähti vastusti hanketta. Hänen ja muiden kielteiselle kannalle asettuneiden kansanedustajien mielestä ei ollut järkevää suututtaa maan ruotsinkielistä väestöä, sillä jos kieliriita murtaisi porvariston yhteisen rintaman, Suomen kansa jäisi turvattomaksi idän uhkan edessä.²⁶

Tavastähden maltillisuus lienee johtunut priorisoinnista: kysymys isänmaan ja sen kansan selviytymisestä oli hänelle tärkeämpi kuin ajatus suomen kielen täydellisestä valta-asemasta. Tavastähden nationalistisessa ajattelussa on kaikuja snellmanilaisesta laajapohjaisesta fennomaniasta, joka oli vaikuttanut ylioppilaspireissä Elli Tavastähden isän opiskeluvuosina 1870-luvulla. Tällöin niin sanottu *Valvojan* ryhmä oli pyrkinyt rakentamaan akateemis-liberaalia suomenmielisyyttä, joka sijoittui konservatiivisen fennomanian ja radikaalifennomanian välimaastoon.²⁷ Puoluetasolla liberaalin fennomanian kehitys katkesi 1880-luvulla kielitaistelun kärjistymiseen ja konservatiivisen linjan voittoon, mutta maailmankuvallisia aineksia lienee siirtynyt yksittäisten perheiden sisällä seuraavallekin sukupolvelle. Tässä mielessä Elli Tavastähti oli siis isänsä sukupolven fennomaniaperinteen jatkaja.

Suomen Naisyhdistyksen toimintaan Elli Tavastähti osallistui viimeistään vuodesta 1906 lähtien.²⁸ Todennäköisesti juuri Naisyhdistyksen jäsenyys avasi nuorelle Tavastähdelle tien Suomalaisen Puolueen kansanedustajaehdokkaaksi, sillä yhdistyksellä ja puolueella oli varsin läheiset välit.²⁹ Itse Naisyhdistys näytteli kuitenkin suhteellisen vaatimatonta roolia Tavastähden elämässä. Tämä lienee johtunut siitä, että yhdistyksen pyrkimykset eivät palvelleet nationalistista ajattelua yhtä

²⁵ *Huoltaja* 21/1925; 12/1928; 17/1928.

²⁶ Porvarillisen Työn Arkisto (PTA), Kansallisen Kokoomuspuolueen valtuuskunnan kokouspöytäkirja 1929; Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokouksen pöytäkirja 1929.

²⁷ *Valvojan* ryhmästä Sulkunen 2004, 176–177. *Valvojan* ryhmän keskeisimmistä jäsenistä J. R. Danielson-Kalmari oli W. N. Tawaststjernan läheinen ystävä. Myös muut ryhmän vaikuttajista, E. G. Palmén, O. E. Tudeer ja Valfrid Vasenius, lienevät olleet tekemisissä Tawaststjernan kanssa: kaikki miehet kuuluivat SKS:aan ja kaikkien lapset kävivät Helsingin Suomalaista Yhteiskoulua. Tawaststjerna 1990, 34; SKS:n jäsentietokanta, Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1912.

²⁸ Ensimmäinen merkintä jäsenluettelosta löytyy vuodelta 1908. *Koti ja Yhteiskunta* -lehdestä käy kuitenkin ilmi, että Tavastähti osallistui Suomen Naisyhdistyksen vuosikokoukseen jo vuonna 1906. Helsingin kaupunginarkisto, Suomen Naisyhdistyksen arkisto, Jäsenluettelot Ba:6; *Koti ja Yhteiskunta* 3/1906.

²⁹ Läheiset välit toteutuivat henkilötasolla esimerkiksi siten, että Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtaja Aleksandra Gripenberg oli myös Suomalaisen Puolueen naisvaliokunnan puheenjohtaja. Sainio 2004, 289.

suoraviivaisesti kuin esimerkiksi Suomalaisen Puolueen tai raittiusliikkeen toiminta.³⁰ Vuonna 1925 Tavastähti huomautti suorasukaisesti, että suunnitelmat erillisen naisten puolueen perustamiseksi olivat ”haihattelua”, sillä naisten omien hankkeiden ajamisen sijaan oli keskityttävä isänmaan asiaan. Tavastähti oli sitä mieltä, että mikäli naiset palvelivat isänmaata parhaiten ”käsityön tekijöinä”, heidän oli tyydyttävä siihen ja lakattava tavoittelemasta poliittisia johtopaikkoja.³¹

Raittiustyöhön Elli Tavastähti osallistui monella eri taholla, mutta tärkeimmäksi työmaaksi muodostui heti ylioppilaaksi tulon jälkeen Ylioppilaiden Raittiusyhdistys ja sen yhteyteen perustettu kattojärjestö Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliitto, jonka sihteerinä Tavastähti toimi kaksi kertaa (1907–1908, 1916–1917).³² Hänet noteerattiin poikkeustapauksena, sillä aikalaisten käsityksen mukaan ”sivistyneet ja korkeamman opin saaneet naiset” pysyttelivät yleensä verrattain kylminä raittiusasialle.³³ Elli Tavastähdelle raittius ei merkinnyt vain henkilökohtaista kieltäymystä vaan Suomen kansan suojelemista alkoholin rappeuttavalta vaikutukselta. Tehtävä ei ollut helppo, sillä vaikka kieltolaki astuikin voimaan vuonna 1919, lain suosio alkoi nopeasti horjua yhteiskunnan kaikilla tasoilla, jolloin syntyi painetta kompromisseihin.³⁴ Elli Tavastähti säilytti kuitenkin raittiusvakaumuksensa, sillä raittius oli hänelle ennen kaikkea nationalistinen velvollisuus, josta luopuminen ei ollut mahdollista.³⁵

Elli Tavastähti eli 1920-luvulla keski-ikäistyvän, naimattoman virkanaisen elämää. Tilanne muuttui vuonna 1928, kun pitkäaikainen puoluetoveri, vastikään leskeksi jäänyt kunnallisneuvos Artturi Hiidenheimo kosi häntä. Sukulaisten mukaan 45-vuotias Elli Tavastähti suostui kosintaan vasta pitkän harkinnan jälkeen. Avioliitto merkitsi hänelle siirtymistä Helsingistä Vihtiin miehen suuren kotitilan emännäksi ja luopumista köyhäinhoidon apulaistarkastajan virasta.³⁶ Kaikki asiat

³⁰ On myös mahdollista, että Tavastähden opiskeluaikainen toverijoukko ei kokenut naisasiaa omakseen siinä määrin kuin heitä edeltänyt sukupolvi. Ks. Wuolijoki 1945, 60.

³¹ PTA, Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokouksen pöytäkirja 1925.

³² Tavastähti toimi ainakin Toivonliiton opettajana, Helsingin raittiusseuran sihteerinä ja Helsingin raittiusseurojen yhteistoimikunnan sihteerinä. Ylioppilaiden Raittiusyhdistyksen ja Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliiton yhteinen lehti *Pohjantähti* sai Elli Tavastähdestä uskollisen avustajan, ja vuosina 1917–1918 hän työskenteli lehden päätoimittajana. *Suomen Nainen* 18/1917.

³³ Simola, Olga ”Naisten suhtautuminen raittiusliikkeeseen”, *Naisten Ääni* 22/1911.

³⁴ Kaartinen 2011.

³⁵ Nimimerkki T_i, ”Maaliskuun 15 ja 16 päivä, *Pohjantähti* 3/1907; ”Muistelmia Pariisin matkalta”, *Pohjantähti* 5/1912; ”Mitä on kohtuullinen väkijuomienkäyttö?”, *Pohjantähti* 2–3/1917–1918; Elli Tavastähti, ”Kieltolakitaistelu”, *Suomen Nainen* 12/1919; Valtioapäivät 1921, 2245–2246 (Tavastähti).

³⁶ Forsius 2002; Tawaststjerna 1990.

eivät silti muuttuneet: nationalismin motivoima yhdistystoiminta ja erityisesti lastensuojelutyö oli sarka, jolla Elli Hiidenheimo jatkoi työskentelyään myös avioitumisensa jälkeen, aina vuonna 1951 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka.

Tiede ja moraalit maailmankuvan rakennusaineina

Tavastähden sosiaalipoliittisten toimien ymmärtämiseksi on syytä selvittää, millaisten aatteiden kanssa nationalismi punoutui yhteen. Seuraavassa perehdytään kahteen aatevirtaukseen, jotka lähdemateriaalin perusteella olivat keskeisiä Elli Tavastähden ajattelussa: yhtäältä sekulaarit luonnontieteelliset vaikutteet, toisaalta ajatus yksilön moraalista vastuusta.

Konservatiivinen vanhasuomalainen fennomania oli kytkeyty tiukasti uskontoon: vanhasuomalaiset pitivät kristillistä maailmankuvaa pohjana, jolle isänmaa ja sen sivistys oli rakennettava.³⁷ Elli Tavastähden kirjoituksista uskonnollinen kuvasto kuitenkin puuttuu lähes täysin. Tavastähden nationalistinen maailmankuva ei sitoutunut niinkään uskonnolliseen kontekstiin kuin liberaalimpaan suomenmielisyyden linjaan hakien kaikupohjaa luonnontieteistä ja ei-kristillisestä moraalista.³⁸ Tavastähden isänmaallisuuden rakentumista voidaan näin ollen tarkastella esimerkkinä maailmankuvasta, jossa esiintyi kansainvälisiä sekulaareja vaikutteita. Vuonna 1913 Elli Tavastähti puki pohdintansa runomuotoon:

Ja kaiken tämän jälkeen, mitä sitten? / Taivasko, helvetti vai tyhjiys aivan? /
Mun sieluni ei ylty taivahisin; / En tiedä, ansaitsinko iki-vaivan. /
Siis tyhjiys ehkä; ehkä siihen sammuu / Mun sieluni, kun kerran täältä lähden. /
Vaan eikö tuskaa ollut liian paljon, / Jos kaikki ollut on vain tyhjän tähden?³⁹

Ruotsinkielisen sivistyneistön piirissä sekulaari, lähinnä luonnontieteisiin nojaava naturalistinen maailmankuva oli alkanut murtautua esiin jo 1860-luvun lopussa ja saavuttanut seuraavina vuosikymmeninä myös suomenkieliset ylioppilaat.⁴⁰ Naturalistisen maailmankuvan mukaan vain

³⁷ Juva 1956, 124–132; Jossas 1990, 10–11, 171–173; Liikanen 1995, 304–309; Sulkunen 1999, 93–97; Sulkunen 2004, 206; Jalava 2005, 208–213.

³⁸ Tavastähti kirjoitti useimmiten jopa sanan ”jumala” pienellä.

³⁹ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden runovihko, nimemätön runo, syksy 1913. Vastaavaa pohdintaa esiintyi jo sairaan lapsen mietteitä kuvanneessa nimeämättömässä kertomuksessa vuodelta 1903. Pohdintoja lienee siivittänyt 4-vuotiaan Jaakko-veljen menehtyminen punatautiin vuonna 1902. SSHY ry:n digitaalinen kuvatietokanta, Helsingin ja Jämsän seurakuntien kuolleiden luettelot 1902.

⁴⁰ Jalava 2005, 363; Juva 1956, 25–28, 30, 56–57, 71–72.

fyysinen luonto oli todellista ja kaikki sen ilmiöt tieteellisesti selitettävissä. Radikaaleimmat omaksuivat darvinistisen maailmankuvan – muiden muassa osa edellä mainitusta *Valvojan* ryhmästä.⁴¹ Kristinuskon keskeisten opinkappaleiden sijaan yhä useamman sivistyneistön edustajan ohjenuorena oli ”rakkaus ihmisyyteen, usko ihmiskunnan kehityskykyyn ja toivo ihmiskunnan edistyksestä”.⁴²

On mahdollista, että sivistyneistö- ja ennen kaikkea yliopistoperheen lapsena Elli Tavastähti oli osittain vieraantunut perinteisestä luterilaisesta kristillisyydestä.⁴³ Lapsuudenkodin lisäksi Elli Tavastähden sekulaarin maailmankuvan rakennuspuita voidaan etsiä hänen koulu- ja opiskeluvuosistaan. Tavastähdellä oli tuolloin, kuten myöhemminkin, runsaasti kontakteja lääkäreihin ja luonnontieteilijöihin, jotka kulkivat sivistyneistön maallistumiskehityksen kärjessä.⁴⁴ Tavastähden lähipiiri oli luonnontieteellisesti suuntautunut: hänen isoveljensä Akseli Tawaststjerna, sisar Anna Tavastähti ja tämän puoliso Gustaf Schwanck opiskelivat lääketiedettä.⁴⁵ Vuonna 1904 Tavastähti itse liittyi luonnontieteilijöiden joukkoon siirtyessään yliopiston historiallis-kielitieteellisestä osastosta fyysis-matemaattiseen osastoon. Vuosina 1904–1909 hän opiskeli muun muassa analyyttistä geometriaa, differentiaali- ja integraalilaskentaa, algebraa, epäorgaanista kemiaa, termodynamiikkaa ja geofysiikkaa.⁴⁶ Luonnontieteellinen osaaminen välittyi Tavastähden kaunokirjalliseen tuotantoon, jossa mainitaan esimerkiksi tautien tarttumismekanismit, darvinismi ja Albert Einsteinin teorit.⁴⁷

Tieteellinen maailmankuva näkyi Elli Tavastähden ajattelussa hänen suhtautumisessaan luontoon. Sivistyneistölle tyypilliseen tapaan se oli kaksijakoinen: villin luonnon ja sivistyneen ihmisen

⁴¹ Juva 1956, 82–92, 99; Sulkunen 2004, 186.

⁴² Juva 1956, 91. Juva on lainannut *Valvojan* ryhmään kuuluneen O. E. Tudeerin sanoja.

⁴³ Koska kirkosta eroaminen oli käytännössä mahdoton valinta, sivistyneistö ratkaisi tilanteen laistamalla vuosittaisesta ehtoollisella käymisestä. Jo 1850–1860-lukujen vaihteessa kolmannes ruotsinkielisestä yläluokasta oli luopunut tavasta käydä kerran vuodessa ehtoollisella. Murtorinne 1992, 289–290. Kovin ahkerasti ei Tawaststjernankaan perhe ehtoolliselle osallistunut: esimerkiksi Hämeenlinnan-vuosina 1882–1887 toimitus jäi heiltä kolmena vuonna kokonaan väliin. SSHY:n digitaalinen kuvatieokanta, Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirja 1882–1891, sivu 333.

⁴⁴ Juva 1956, 99

⁴⁵ Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1857–1899; 1900–1907; Tawaststjerna 1990, 74; Karpio, Dagmar, ”Elli Hiidenheimoa muistella”, *Pohjantähti* 1951, 72.

⁴⁶ Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston matrikkeli; Helsingin yliopiston fyysis-matemaattisen osaston matrikkeli.

⁴⁷ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden runovihko, kirjoitelma ”Tulevaisuudenaikeeni”, 1902; Sorainen (Tavastähti) 1915, 51; Hämeenlinna (Tavastähti) 1925, 17–24. Einsteinin teorioiden leviämisestä Suomessa, katso Laura Hollstenin luku tässä teoksessa.

välille pyrittiin rakentamaan eroa yhtäältä hallitsemalla, toisaalta estetisoimalla luontoa.⁴⁸ Elli Tavastähden tapauksessa luonnon hallitseminen sai varsin konkreettisen muodon, sillä hän opiskeli yliopisto-opintojensa ohessa puutarha-alaa Sippolan puutarha- ja maatalouskoulussa Vehkalahden Reitkallissa ja toimi vuonna 1913 koululaisten kasvitarhan johtajana Kuopiossa.⁴⁹ Tavastähden opintoihin Sippolassa kuului keittiökasvi-, hedelmä- ja marjaviljelystä, lannoitusoppia sekä kursseja kasvitaudeista ja tuhohyönteisistä.⁵⁰ Vuonna 1914 hän julkaisi *Koululaisen kasvitarhaopas* -nimisen pienen kirjan, jossa nuorisoa opastettiin rakentamaan omia pieniä hyötypuutarhoja.⁵¹

Luonnon estetisoiminen puolestaan kietoutui Tavastähden ajattelussa yhteen elämän perimmäisten kysymysten kanssa, sillä luonnon kauneus merkitsi hänelle ennen kaikkea elämänvoimaa. Esimerkiksi romaanissaan *Merenneito* Tavastähti kuvasi nuorta naista, joka jätti itsemurha-aiheet nähdessään ympärillään syksyn loiston. Päähenkilö pelastui täpärästi hukkumiselta, minkä jälkeen hänet täytti “nöyrä hiljainen ilo siitä että hän vielä eli.”⁵² 24-vuotiaana kirjoittamassaan runossa *En itke* Tavastähti antoi ymmärtää, että oma varhainenkaan kuolema ei surettaisi häntä, koska hänen elämänsä jatkuisi tavalla tai toisella luonnon kiertokulussa:

Jos mun voiman väsähtyisi, / Täytyis nuorna kuolla; /
Täytyis yksin värjötellä / Nurmen alla tuolla. /
Kun vaan nousis tuhkastani / Ruoho kukkivainen /
Taikka heinä heilimöivä, / Itkisi en vainen.⁵³

Myös raittiustyö tarjosi Elli Tavastähdelle mahdollisuuksia perehtyä luonnontieteellisiin teorioihin. 1800-luvun lopussa Ranskassa ja Sveitsissä kehitettiin lääketieteellinen degeneraatioteoria, jonka mukaan perinnöllinen ja sukupolvittain kasautuva rappio uhkasi kansojen tulevaisuutta. Yksi degeneraation ilmenemismuodoista oli alkoholismi, joka tuhosi heikot yksilöt ja vaikutti epäsuotuisalla tavalla myös heidän jälkeläisiinsä. Väitettä alkoholin

⁴⁸ Ollila 1993, 38–41; Ollila 1998, 24; Ollila 2000, 77–82; Nimimerkki T_i, ”Lasten kasvitarhapalstat”, *Huoltaja* 19/1924.

⁴⁹ Tavastähti järjesti vuonna 1916 helsinkiläisille oppikoulutyttöille kesäsiirtolan, jossa näiden oli mahdollista puutarhanhoitoon tutustumalla saada ”terveyttä, reippautta sekä kunnioitusta ruumiillista työtä kohtaan”. Sosiaali- ja terveysministeriön kirjaamon arkisto, Elli Tavastähden nimikirjanote; hakuilmoitus Muurlan koulutyttösiirtolaan, *Pohjantähti* 7/1915–1916; Nimimerkki T_i, ”Muurlan koulutyttösiirtola”, *Pohjantähti* 1/1916.

⁵⁰ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

⁵¹ Tavastähti 1914c.

⁵² Sorainen 1915, 115, 118.

⁵³ Nimimerkki T_i, ”En itke”, *Pohjantähti* 2/1907.

perimää heikentävästä vaikutuksesta käytettiin työkaluna alkoholin vastaisessa kamppailussa myös Suomessa. Tieto levisi paitsi kansantajuisten kirjasten myös raittiuspuhujien välityksellä.⁵⁴ Kotimaisista raittiuspuhujista Maila Talvio oli todennäköisesti yksi Elli Tavastähden esikuvista: Hella Wuolijoki kuvaa muistelmissaan, miten vanhasuomalaisen naisylioppilaiden toveripiiri kuunteli ”nuoren, häikäisevän kauniin” Talvion esitelmiä suorastaan jumaloiden.⁵⁵ Toimiessaan itse raittiuspuhujana ja -kirjoittajana Tavastähti korosti perinnöllisen rappion ja alkoholin välistä yhteyttä: esimerkiksi vuonna 1914 ilmestyneessä pamfletissaan *Kieltolakiin!* hän totesi alkoholin aiheuttavan juomarien jälkeläisissä ”varsinkin hermostonheikkoutta”.⁵⁶

Elli Tavastähdellä oli edellytyksiä tutustua luonnontieteellisiin teorioihin nojaavaan raittiuskirjallisuuteen myös alkukielillä. Vuonna 1916 hän käänsi ranskasta suomeksi lausannelaisen Edv. Bertholet’n teoksen *Elimien anatomispatologiset muutokset kroonillisessa alkoholismissa*. Kielitaitoinen ja kultivoitunut Tavastähti valittiin varsin usein edustamaan Ylioppilaiden Raittiusyhdistystä ja Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliittoa kansainvälisissä raittiustapaamisissa: hän matkusti Upsalaan vuonna 1906, Tukholmaan vuonna 1907, Tallinnaan vuonna 1910 ja Pariisiin vuonna 1912.⁵⁷ Elli Tavastähdelle raittiustoiminta oli näin ollen myös kansainvälinen harrastus, johon tieteellisten teorioiden kautta sisältyi ylikansallisia aineksia. Pariisin-matkalta kirjoittamassaan selostuksessa Tavastähti totesikin, että ehdoton raittius oli toki ennen kaikkea isänmaallinen velvollisuus, mutta se oli myös ”yleisinhimillinen, kansainvälinen.”⁵⁸ Tässä suhteessa hänen kannustimenaan lienee toiminut ajatus, joka sisältyi muun muassa Bertholet’n teoksen ylevään loppupuheenvuoroon: viime kädessä alkoholismi uhkasi koko ihmiskunnan onnea.⁵⁹

Vaikka tieteellisten elementtien rooli Elli Tavastähden maailmankuvassa oli vankka, tiede oli hänelle vain väline pyrittäessä korkeampiin päämääriin. Tiede yksin ei taannut ihmiskunnan tai

⁵⁴ Harjula 1996b, 131–132; Mattila 1999, 48–51.

⁵⁵ Hella Wuolijoki antaa muistelmissaan ymmärtää, että yliopistovuosina esimerkiksi Maija Danielson, Helvi Genetz, Anna Juslén, Anna von Schoultz ja ”pari Tavaststjerna” kuuluivat samaan vanhasuomalaiseen toveripiiriin, joka innostui raittiusasiasta. Kyse oli mitä todennäköisimmin juuri Elli ja Anna Tavaststjernasta. Wuolijoki 1945, 57–59.

⁵⁶ ”Ylioppilaiden raittiusyhdistyksen kurssit Sortavalassa”, *Pohjantähti* 6/1908; Tavastähti 1914b, 6.

⁵⁷ Nimimerkki O.W. L. (O. V. Louhivuori), ”Upsalan muistoja”, *Pohjantähti* 12/1906; Nimimerkki T_i, ”Muistelmia Tukholman kongressista”, *Pohjantähti* 7–8/1907; Nimimerkki T_i, ”Päivä Tallinnassa”, *Pohjantähti* 8/1910, 9/1910; Nimimerkki T_i, ”Muistelmia Parisin matkalta”, *Pohjantähti* 1/1912, 3/1912, 5/1912.

⁵⁸ Nimimerkki T_i, Muistelmia Parisin matkalta, *Pohjantähti* 5/1912.

⁵⁹ Bertholet 1916, 84.

isänmaan onnea, siihen tarvittiin moraalisesti korkeatasoisia yksilöitä. Romaanissaan *Merenneito* Tavastähti otti kantaa tieteen ja moraalin suhteeseen nostamalla esiin ranskalaisen Alfred Dreyfusin tapauksen, joka oli ravistellut Eurooppaa 1800-luvun viimeisinä vuosina. Maanpetturuudesta syytetyn Dreyfusin tuomio ja karkotus Pirunsaaren rangaistussiirtokuntaan olivat herättäneet liberaaleissa piireissä vastalauseiden myrskyn, ja viimein Dreyfus oli armahdettu. Tärkeä rooli taistelussa oli ollut kirjailija Émile Zolan uskaliaalla puheenvuorolla *J'accuse*, jossa Zola hyökkäsi Ranskan konservatiivista valtiovaltaa ja kirkkoa vastaan. Viisitoista vuotta myöhemmin Elli Tavastähden romaanin päähenkilö Kaarina julisti – mitä ilmeisimmin juuri Zolaan viitaten – että Dreyfus oli vapautunut muutamien henkilöiden ”uhrautuvaisuuden ja siveellisen kunnon” vuoksi. Kaarina antoi ymmärtää, että jos ihmiset eivät nojaisi pelkästään ”kehitysoppiin ja perinnöllisyyteen” vaan kehittäisivät itsessään enemmän ”vastuunalaisuuden tunnetta” ja ”suurempaa säädyllisyyttä”, ihmiskunta olisi onnellisempi.⁶⁰

Elli Tavastähden viittaus Émile Zolaan paljastaa jotain olennaista hänen ihmiskäsityksestään. Nostamalla esiin Zolan menettelyn Dreyfusin tapauksessa Elli Tavastähti osoitti olevansa sitä mieltä, että yksilöiden moraalilla valinnoilla oli merkitystä. Tavastähden mukaan ihminen saattoi itse päättää, palveliko hän valintojensa kautta kehitystä vai taantumusta.⁶¹ Moraalisten valintojen korostaminen tässä kontekstissa on mielenkiintoista sikäli, että Émile Zolan omaan ajatteluun vaikutti biologinen determinismi, jonka mukaan ihmisten toimintaa ohjasivat ympäristö ja perimä eikä heidän omilla ajatuksillaan ja teoillaan näin ollen ollut kovin suurta merkitystä.⁶² Zolaa pidetään naturalistisen kirjallisuuden tunnetuimpana edustajana, joka tarkasteli tuotannossaan 1800-luvun teollistuvan ja kaupungistuvan Ranskan varjopuolia: suurkaupunkien synkeää miljöötä, sukujen degeneraatiota, alkoholismia ja kurjuutta. Vaikka Elli Tavastähti käsitteli usein teksteissään Zolan tuotannosta tuttuja teemoja – mahdollisesti Maila Talvion esimerkkiä seuraten – hän siis sanoutui irti determinismistä.⁶³

⁶⁰ Sorainen 1915, 52–53. Tavastähti oli innoittunut Dreyfusin tapauksesta jo nuoruudessaan. Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden runovihko, runo ”Pirunsaaren asukas”, 1898.

⁶¹ Elli Tavastähden ihmiskäsitys oli siis varsin individualistinen ja sellaisena tyypillinen modernisoituvalle, liberaalille sivistyneistölle, joka oli jättänyt taakseen esimodernin ajan kollektiivisuuden. Individualistisesta ja kollektiivisesta ihmiskäsityksestä mm. Sulkunen 1989, 98 viite 85, 158–159; Jalava 2005.

⁶² Kuuluisin esimerkki on Rougon-Macquart -sukua käsittelevä romaanisarja, jonka Zola aloitti vuonna 1871. Mattila 1999, 32.

⁶³ Maila Talvion vuosisadan vaihteen tuotannossa keskeisiksi nousivat perinnöllisyyteen liittyneet teemat, dekadenssi sekä maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu. Huhtala 2007, 614–615.

Kaksijakoinen ihmiskäsitys sosiaalipolitiikan taustana

Elli Tavastähden suhtautumista ihmisiin määrittivät nationalismi, sekulaarisuus, yksilön moraalista vastuuta koskevat teemat sekä kehityksen ja taantumuksen välinen vastakkainasettelu. Tältä pohjalta hän jaotteli kansalaiset karkeasti kahteen ryhmään: yhteiskuntaa rakentaviin voimiin ja yhteiskuntaa hajottaviin voimiin. Kahtiajako ei ollut Elli Tavastähden oma rakennelma vaan laajemmin osa vuoden 1918 sodan voittaneen valkoisen osapuolen ajattelua. Kun Kansallinen Kokoomuspuolue perustettiin joulukuussa 1918 liittämällä yhteen Suomalaisen Puolueen monarkiaa kannattanut enemmistö ja Nuorsuomalaisen Puolueen kuningasmielinen vähemmistö, uuden puolueen tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin nimenomaan ”yhteiskuntaa säilyttävien” voimien vahvistaminen.⁶⁴

Yhteiskuntaa rakentavia voimia edustivat Elli Tavastähden ajattelussa ihannekansalaiset, jotka suhtautuivat tulevaisuuteen optimistisesti ja valjastivat edistysuskonsa isänmaaksi määritellyn rakennelman palvelukseen. Kyse ei ollut vain myönteisestä suhtautumisesta isänmaahan vaan aktiivisesta ponnistelusta sen kehittämiseksi ja pysyvyyden turvaamiseksi. Elli Tavastähden mukaan yhteiskuntaa rakentaviin voimiin kuuluvilla oli ”se kipinä, joka pakottaa meitä tahtomaan ja tekemään hiukan enemmän kuin tarve vaatii.”⁶⁵ Hänen ajattelutapansa nivoutui saumattomasti Kokoomuspuolueen yleiseen ideologiaan, jonka mukaan puolue oli koonnut parhaat isänmaalliset voimat valtiolliseen ja kansalliseen rakennustyöhön.⁶⁶ Kokoomuspuolueen puoluevaltuuston jäsenenä ja eduskuntaryhmän sihteerinä Tavastähti epäilemättä koki kuuluvansa tämän valiojoukon sisäpiiriin.

Yhteiskuntaa hajottaviksi voimiksi Elli Tavastähti määritteli kansalaiset, jotka joko tuhosivat toiminnallaan isänmaaksi määriteltyä rakennelmaa tai vaihtoehtoisesti suhtautuivat passiivisesti isänmaan tulevaisuuteen. Pahimpina hajottajina Tavastähti piti sosialisteja, sillä heidän yhteistyönsä Neuvosto-Venäjän kanssa uhkasi paitsi Suomen valtiollista itsenäisyyttä, myös suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Tavastähti yhtyi Kansallisen Kokoomuspuolueen sisällä vallinneeseen ajatukseen sosialismista vieraana, venäläistä alkuperää olevana tartuntana, joka oli

⁶⁴ Uino 1994, 262–277; Vares 1998, 296; Valtiomuototaistelusta Leino-Kaukiainen 1994, 209–217, 221–224; Vares 1998.

⁶⁵ Nimimerkki T_i, ”Minkätähden ihmiset käyttävät väkijuomia”, *Pohjantähti* 2/1916.

⁶⁶ Uino 1994, 289.

saastuttanut vuoden 1918 sodan punaisen osapuolen kohtalokkain seurauksin. Suomalaisten sosialistien johtohahmot Tavastähti luokitteli mieleltään sairaisiksi rinnastaen heidät esimerkiksi alkoholisteihin, epileptikkoihin ja muuhun ”ala-arvoiseen ihmisainekseen”, jonka lisääntyminen oli vaarassa tuhota Suomen kansan elinvoiman.⁶⁷

Passiiviset kansalaiset eivät Elli Tavastähden mielestä suoraan vaarantaneet isänmaata mutta olivat kuitenkin painolastina sen kehitykselle. Vuonna 1916 Tavastähti suomi kirjoituksessaan mukavuudenhaluisia ”poroporvareita”, joiden itseriittoisuutta vastaan kilpistyivät hänen mukaansa terävimmätkin aseet.⁶⁸ Samaan ryhmään Tavastähti sijoitti veltot nautiskelijat ja urbaanit, hermostuneet ”neurasteenikot”, joita hän kutsui kulttuuri-ihmisiksi.⁶⁹ Dekadentit hahmot edustavat Tavastähden ajattelussa eurooppalaisen sivistyneistön pessimismää, jota siivitti saksalaisen Oswald Spenglerin vuonna 1918 ilmestynyt teos *Der Untergang des Abendlandes* (Länsimaiden perikato, suom. 1961). Elli Tavastähti piti pessimismää ilmiönä, jota vastaan oli taisteltava. Hänelle isänmaan tulevaisuuden turvaaminen merkitsi paitsi sosialistien ja perinnöllisesti sairaiden yksilöiden muodostaman konkreettisen uhkan eliminoimista, myös taistelua passiivisissa kansalaisissa kiteytyvää henkistä rappiota vastaan. ”Mitäpä teistä onnettomista ihmislapsista”, hän huomautti erään kertomuksensa turmeltuneeseen sivuhenkilöön viitaten ja jatkoi voitonriemuisesti: ”Maailma kuuluu voimakkaille!”⁷⁰

Seuraavassa selvitetään, miten Elli Tavastähden maailmankuva ja ihmiskäsitys ohjasivat hänen toimintaansa sosiaalipoliittisena päättäjänä. Tarkastelun kohteena ovat Elli Tavastähden kannanotot vuosina 1918–1929 käytyihin sosiaalipoliittisiin keskusteluihin, jotka liittyivät vuoden 1918 sodan jälkiselvittelyihin, maatalousreformiin, poikkeavien yksilöiden kohteluun sekä lastensuojeluun. Viime kädessä kyse oli Elli Tavastähden taistelusta ihannekansalaisuuden puolesta, yhteiskuntaa hajottavia voimia vastaan.

⁶⁷ Valtiopäivät 1919, 337–339 (Tavastähti); Valtiopäivät 1924, 1530–1531 (Tavastähti), Liitteet II, 349–351, Anomusehdotus No 145; Tavastähti 1914a, 19; Tavastähti 1914b, 6; Tavastähti, Elli, ”Mitä on kohtuullinen väkijuomienkäyttö”, *Pohjantähti* 2–3/1917–1918; Tavastähti, Elli, ”Kieltolakitaistelu”, *Suomen Nainen* 12/1919; Tavastähti 1927, 16; Tavastähti, Elli, ”Kaikki vaaleihin”, *Suomen Nainen* 19/1927; nimimerkki T_i, ”Ala-arvoinen ihmisainekseen”, *Huoltaja* 4/1927; Tavastähti, Elli, ”Suurin hulluus”, *Suomen Nainen* 23/1929; Tawaststjerna 1990, 118–119. Kokoomuspuolueen näkemyksestä sosialismista tartuntana Uino 1994, 268–269.

⁶⁸ Nimimerkki T_i, ”Minkätähden ihmiset käyttävät väkijuomia”, *Pohjantähti* 2/1916.

⁶⁹ Nimimerkki T_i, ”Perintö”, *Pohjantähti* 5–6/1911; ”Eräs muistelmä”, *Pohjantähti* 5/1914–1915; ”Minkätähden ihmiset käyttävät väkijuomia”, *Pohjantähti* 2/1916.

⁷⁰ Nimimerkki T_i, ”Eräs muistelmä”, *Pohjantähti* 5/1914–1915.

Vuoden 1918 punaiset – ”kokoelma synnynnäisiä rikollisia”?

Mitä oli tehtävä yhteiskuntaa hajottaville voimille? Elli Tavastähdellä oli ongelmaan ratkaisu, joka toistui erilaisina variaatioina hänen (sosiaali)poliittisissa kannanotoissaan läpi 1920-luvun: hänen mukaansa suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus oli turvattava siten, että korjaamattomasti epäkelvoiksi havaitut yksilöt eristettiin yhteiskunnasta. Ratkaisumalli nousi esiin jo vuonna 1919, kun eduskunnassa käytiin kiivasta keskustelua vuoden 1918 sodan hävinneen osapuolen kohtelusta. Siinä missä sosiaalidemokraatit ja Maalaisliitto kannattivat punavankien armahdusta, Kokoomuspuolue vastusti sitä ehdottomasti. Sekä touko- että joulukuussa 1919 Elli Tavastähti käytti eduskunnassa puheenvuoron, jossa hän puolueensa linjan mukaisesti ilmoitti armahduksen olevan ”aivan mahdoton”.⁷¹ Kokoomuspuolueen linja jäi ajan mittaan kuitenkin häviöllä: 1920-luvun ensimmäisiin vuosiin mennessä miltei kaikki punavangit oli armahdettu.

Elli Tavastähden puheenvuorot armahduskeskustelussa paljastavat, että hänen maailmankuvaansa sisältyneet luonnontieteelliset ainekset toimivat työkaluina päivänpolitiikassa. Tavastähden mukaan punaisten johtajat olivat ”kokoelma *synnynnäisiä* rikollisia ja sairasmielisiä henkilöitä”, joiden näkeminenkin oli ennen sotaa saanut hänet pelkäämään Suomen kohtalon puolesta. Tavastähti koki, että punaisten johtajat olivat tarkoituksellisesti syyttäneet sodan ja aiheuttaneet korvaamattomia vahinkoja koko kansalle. Koska johtajat olivat korjaamattomasti epäkelvoja yksilöitä, heidät oli kansallisen itsesuojeluvaiston vuoksi pidettävä vangittuina ja ne, jotka oli jo erehdytty päästämään vapauteen, oli jätettävä vaille kansalaisluottamusta.⁷² Laajemmin Tavastähden jyrkkä suhtautuminen on esimerkki sivistyneistön keinoista kohdata sodan aiheuttama trauma valjastamalla perinnöllisyys- ja degeneraatioteoriat poliittiseen käyttöön.⁷³

Inho, jota Elli Tavastähti mitä ilmeisimmin tunsi punaisten johtajia kohtaan, ei kuitenkaan lietsanut häntä vihaamaan silmittömästi koko punaisten joukkoa. Koska hänen ensisijainen

⁷¹ Valtiopäivät 1919, 337–339 (Tavastähti), 1668–1669 (Tavastähti); PTA, Kansallisen Kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän pöytäkirja 1919. Sotavuosi oli Tavastähdelle raskas, sillä punaiset olivat kirjoitelleet hänestä pilkkalauluja ja laatineet vangittavien kansanedustajien listoja, mikä oli pakottanut Tavastähden piilottelemaan ystävättärensä luona. Kaiken lisäksi hänen veljensä Akseli Tavaststjerna oli menehtynyt äkillisesti sydänkohtaukseen vain 37-vuotiaana syksyllä 1918. *Kurikka* 15.2.1918; Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, kirjoitelma ”Ryhmäkokouksia punakapinan alkupäivinä”, päiväämätön; Hultin 1938; Mikkelin maakunta-arkisto, Käkisalmen kaupunkiseurakunnan kuolleiden luettelo 1918.

⁷² Valtiopäivät 1919, 337–339 (Tavastähti), 1668–1669 (Tavastähti).

⁷³ Hietala 1985, 156–158; Harjula 1996b, 133; Mattila 1999, 100–104. Sivistyneistön pettymyksestä Alapuro 1994; Haapala 1995. Perinnöllisyystieteen käytöstä suomalaisessa politiikassa tarkemmin Henry Nygårdin luvussa.

päämääränsä oli isänmaan tulevaisuuden turvaaminen, osa hänen lausunnoistaan oli punaisten kannalta myönteisiä. Keväällä 1918 eduskunnassa keskusteltiin maatalousreformiin liittyen niin sanotusta punakaartilaispykälästä. Pykälän nojalla oli tarkoitus evätä torppien lunastusoikeus niiltä, jotka olivat kuuluneet punakaarteihin ja saaneet vähintään kymmenen vuoden vankeustuomion, sekä heidän perillisiltään. Suomalaisen Puolueen eduskuntaryhmä ei ollut punakaartilaispykälän suhteen yksimielinen: siinä missä osa edustajista kannatti pykälää, edustajat Arthur Lagerlöf ja Elli Tavastähti vieroksuivat sen armottomuutta.⁷⁴ Eduskuntakeskustelujen lopputuloksena pykälä hyväksyttiin lievennetyssä muodossa ja vuonna 1919 se poistettiin kokonaan. Viimeksi mainitussa keskustelussa Tavastähti perusteli pykälän poistamista sillä, että kapinasta rangaistuja ei saanut asettaa taloudellisesti muita heikompaan asemaan, koska monilla heistä oli perheet elätettävänä.⁷⁵

Vaikuttaa siltä, että Elli Tavastähti jakoi hävinneen osapuolen kahtia: yhtäällä olivat johtajat, toisaalla arvostelukyvytön rahvas, jonka sairasmieliset johtajat olivat kiihottaneet joukkohulluuteen ja sitten pettäneet.⁷⁶ Kaikupohjaa tällaisille pohdinnoille tarjosivat sivistyneistön keskuudessa esiintyneet mielipiteet, joiden mukaan rahvaan heikko perimä teki sen erityisen alttiiksi sosialismin levittäjien harjoittamalle massasuggestiolle.⁷⁷ Tavastähti koki kuitenkin, että rahvas saattoi olla vielä mahdollista pelastaa yhteiskuntaa rakentavien voimien joukkoon yhteiskunnallisten uudistusten avulla, tiukassa valvonnassa. Hänen maltillista suhtautumistapaansa ruokki todennäköisesti uusi asema köyhäinhoidontarkastajana. Valtion viranomaisena Tavastähti karttoi torpparipykälän kaltaisia säädöksiä, jotka olisivat välillisesti saattaneet kasvattaa kuntien köyhäinhoitomenoja ja pahentaa siten sodan aiheuttamaa kaaosta valtakunnan tason köyhäinhoidossa.

Tavastähden katsantokannassa on mahdollista hahmottaa myös piirteitä vanhasuomalaisten suosimasta sosiaalireformistisesta ajattelusta, jonka juuret juontuivat Bismarckin Saksan sosiaalipolitiikkaan. Bismarckilaisen sosiaalipolitiikan tavoitteena oli luoda yhteiskunnallista vakautta parantamalla kansan elinoloja laajojen uudistusten avulla. Vastaavasti 1900-luvun alussa

⁷⁴ Leino-Kaukiainen 1994, 220.

⁷⁵ Valtiopäivät 1919, 871 (Tavastähti).

⁷⁶ Valtiopäivät 1919, 1668–1669 (Tavastähti).

⁷⁷ Mattila 1999, 103.

Suomalainen Puolue ajoi sosiaalipoliittista uudistusohjelmaa, koska esimerkiksi tilattoman väestön aseman parantamisen koettiin vahvistavan kansakunnan sisäistä yhtenäisyyttä emämaan harjoittamaa venäläistämispoliittikkaa vastaan. Suomalaisen Puolueen bismarckilainen perintö siirtyi Kansalliselle Kokoomuspuolueelle. Vuoden 1918 sodan jälkimainingeissa Kokoomuspuolue tosin päätyi sille kannalle, että yhteiskunnallisten uudistusten rinnalla oli enenevässä määrin korostettava isänmaallisen kasvatus- ja valistustyön merkitystä kansakunnan eheyden palauttajana.⁷⁸

Poikkeavien laitoshoido – ”kansan itsevarjelusvaiston kannalta paras ratkaisu”

Sodan jälkiselvittelyjen ohella 1920-luvun keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi kysymykseksi nousi uusi köyhäinhuoltolaki ja poikkeavien yksilöiden hoidon järjestäminen. Tavoitteena oli köyhäinhoidon ajanmukaistaminen, mihin pyrittiin esimerkiksi eriyttämällä poikkeavien yksilöiden laitoshoidoa.⁷⁹ Elli Tavastähti osallistui aktiivisesti eduskuntakeskusteluun. Hänen mukaansa mielisairaille ja epileptikoille oli tarjottava asianmukaista hoitoa erillisissä laitoksissa, ja tämän vuoksi hän esitti useaan otteeseen uusien, erikoistuneiden laitosten perustamista tai niitä varten varattujen määrärahojen korottamista.⁸⁰ Vaikka Tavastähden esitykset eivät aina menneet läpi, asia koettiin pitkällä tähtäimellä tärkeäksi. 1920-luvun kuluessa valtio myönsikin avustuksia sekä piirimielisairaaloiden perustamiskustannuksiin että yksityisten epileptikoiden hoitolaitosten toiminnan tukemiseen, minkä seurauksena poikkeavana pidettyjen yksilöiden laitoshoitopaikkojen määrä kasvoi merkittävästi.⁸¹

Tavastähti esiintyi periaatteessa poikkeavien yksilöiden inhimillisen kohtelun puolestapuhujana, mutta hänen kannanottojaan muovasi myös huoli siitä, millainen kuva nuoresta Suomesta muodostuisi muiden kansojen silmissä. Tavastähden ajatusmaailmassa Suomen oli mahdollista olla vakavasti otettava moderni valtio vasta sitten, kun köyhien ja poikkeavien huolto oli uudistettu

⁷⁸ Leino-Kaukiainen 1994, 240–241; Uino 1994, 272–275.

⁷⁹ Uudistustyö oli käynnistynyt jo 1900-luvun alussa mutta viivästynyt vaikeiden poliittisten olojen vuoksi. Jaakkola 1994, 118; Satka 1994, 272–280; Annola 2011, 247–249.

⁸⁰ Valtiopäivät 1919, 2104 (Tavastähti); Valtiopäivät 1921, 1247–1248 (Tavastähti), 1847–1849 (Tavastähti); Valtiopäivät 1924, Liitteet II, 349–351, Anomusehdotus No 145; Valtiopäivät 1925, 2411 (Tavastähti).

⁸¹ ”Hoidon hankkiminen kaatuvatautisille”, *Huoltaja* 12/1924; Harjula 1996b, 116–123.

eurooppalaisten vaatimusten tasolle.⁸² Pyrkimys Suomen uudenaikaistamiseen liittyi ajatukseen kansojen välisestä kilpailusta ja kansallisen tehokkuuden periaatteen noudattamisesta. Kansallisella tehokkuudella tarkoitettiin tilannetta, jossa niin materiaalisten kuin inhimillistenkin resurssien tuhlaus oli minimoitu kehittämällä mahdollisimman toimivat käytännöt kaikilla talouden ja yhteiskuntaelämän alueilla. Kansallisen tehokkuuden periaate sopi hyvin yhteen nuoren Suomen modernisoitumispyrkimysten kanssa, sillä se oli toiminut kehityksen moottorina Yhdysvaltojen, Britannian ja Saksan kaltaisissa vanhoissa teollisuusmaissa 1900-luvun alusta lähtien.⁸³ Myös Ruotsissa hallintoa ja taloutta pyrittiin rationalisoimaan 1920-luvulla.⁸⁴

Ottaessaan kantaa poikkeavien yksilöiden kohteluun Elli Tavastähti nosti jälleen esiin ajatuksen korjaamattomasti epäkelvoina pidettyjen yksilöiden eristämisestä. Ajatus sai selkeimmän muodon vuonna 1924, jolloin Elli Tavastähti anoi yhdessä neljän muun Kokoomuspuolueen kansanedustajan kanssa eduskunnalta määrärahaa epileptikkojen hoitolaitosten perustamista varten.⁸⁵ Tavastähti ja hänen edustajatoverinsa ilmaisivat huolensa siitä, että perinnöllisenä pidettyä epilepsiaa näytti esiintyvän epidemiana muutamilla paikkakunnilla, joista se oli alkanut levitä lähipitäjiin. Edustajat esittivät, että sairaat oli hoidettava laitoksissa, sillä se oli yhtäältä näille itselleen inhimillisin vaihtoehto mutta toisaalta myös ”huolenpitoa kansan terveydestä yleensä” ja ”kansan itsevarjelusvaiston” kannalta paras ratkaisu. Toisin sanoen: laitoksissa epilepsiaa sairastavat eivät voisi lisääntyä, jolloin taudin leviäminen pysähtyisi.

Tavastähden ja hänen edustajatoveriensa anomusehdotus merkitsi pesäeroa 1800-luvun filantropiaan: 1920-luvun sosiaalipoliittisten toimien tarkoituksena ei ollut niinkään suojella poikkeavia yksilöitä yhteiskunnalta kuin varjella yhteiskuntaa poikkeavilta yksilöiltä.⁸⁶ Anomusehdotus paljastaa toisenkin merkittävän eron. 1800-luvulla sekä yksityiset filantroopit että julkisen sektorin sosiaalipoliittiset toimijat perustelivat toimintaansa uskonnollis-moraalisin motiivein mutta 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä ryhdyttiin yhä useammin käyttämään

⁸² Valtiopäivät 1919, 2104 (Tavastähti); Valtiopäivät 1921, 1847–1849 (Tavastähti); nimimerkki T_i, ”Olemmeko yhteiskunnan huoltotyössä joutumassa liialliseen monimutkaisuuteen”, *Huoltaja* 4/1928.

⁸³ Teollistumisen, kansallisen tehokkuuden ja sosiaalipoliittikan välisestä yhteydestä esim. Harjula 1996b, 61–65; Mattila 1999, 33–34; Niemi 2007, 65, 116.

⁸⁴ Schön 2000.

⁸⁵ Valtiopäivät 1924, Liitteet II, 349–351, Anomusehdotus No 145. Tavastähti esitti saman ajatuksen myös *Köyhänhoidon käsikirjassa*. Tavastähti 1926, 184–185.

⁸⁶ Ks. myös Malinen 1991, 108, 120; Harjula 1996a, 114–116; Mattila 1999, 235, 243–244.

sekulaareja tieteellisiä perusteluja. Tässä yhteydessä relevantteja tieteenaloja olivat paitsi luonnontieteet ja lääketiede, myös sosiologia ja tilastotiede. Ilmiö ei ollut yksinomaan suomalainen: historioitsija Staffan Förhammar on osoittanut, että samanlainen kehityskulku on nähtävissä myös ruotsalaisessa sosiaalipoliittisessa ajattelussa.⁸⁷ Aatehistorioitsija Per Wisselgrenin mukaan laajenevan sosiaalipolitiikan ja vakiintumaan pyrkivien tieteenalojen välille syntyi molemminpuolinen riippuvuussuhde, jossa toinen legitimoiti toista.⁸⁸

Elli Tavastähden ajattelua ei kuitenkaan tule jaotella näin yksioikoisesti. Tavastähti käytti maailmankuvansa sekulaareja tieteellisiä aineksia työkalunaan myös poikkeavien yksilöiden hoitoa koskevilla keskusteluilla, mutta se ei suinkaan merkinnyt moraalijattelun puuttumista. Ruotsalaisia sosiaalipoliittisia vaikuttajia tutkinut Marika Hedin toteaa, että kyseisille vaikuttajille tieteellinen totuus itsessään oli moraalinen asia. Tieteelliset teoriat ja tilastoaineistot tarjosivat vankasti perustellun selityksen sosiaalisille ongelmille, auttoivat kartoittamaan ongelmien laajuutta ja osoittivat sosiaalipoliittisten uudistusten suunnan. Tiede edusti ”lahjomatonta totuutta”, joka sijoittui ruotsalaisvaikuttajien ajattelussa moraalisesti korkeammalle tasolle kuin ihmisten löyhästi perustellut henkilökohtaiset mielipiteet.⁸⁹ On varsin todennäköistä, että myös Elli Tavastähden ajattelussa tiede ja moraalit kytkeytyivät juuri tällä tavoin yhteen.

Vuoden 1924 anomusehdotus osoittaa myös, että Elli Tavastähden taistelu yhteiskuntaa hajottavia voimia vastaan alkoi viimeistään 1920-luvun puolivälistä alkaen saada rotuhygieenisiä piirteitä. Elli Tavastähden maailmankuvassa rotuhygieeninen ajattelu sijoittui luontevasti osaksi perinnöllisyysopin ja degeneraatioteorian muodostamaa jatkumoa. Hänen käsityksensä mukaan degeneraatioteoriaa ei tullut käyttää ainoastaan alkoholismiin vastaiseen taisteluun vaan se oli ulotettava koskemaan kaikkien perinnöllisten sairauksien ehkäisyä. Tavastähti oli tässäkin mielessä poikkeus raittiustaistelijoiden joukossa, sillä Markku Mattilan mukaan suurin osa raittiusliikkeen aktiiveista ei kiinnostunut rotuhygieenisestä ajattelusta.⁹⁰ Toisaalta Tavastähden rotuhygieenistä kiinnostusta ei tule yhdistää niinkään hänen raittiustoimintaansa kuin hänen

⁸⁷ Förhammar 2000, 203–203.

⁸⁸ Wisselgren 2000, 259–281.

⁸⁹ Hedin 2002, 221–222.

⁹⁰ Mattila 1999, 51–52.

työhönsä köyhäinhoidon apulaistarkastajana: 1920- ja 1930-luvuilla koko sosiaaliministeriö oli hengeltään varsin rotuhygieniamyönteinen.⁹¹

Elli Tavastähti porvarillisen lastensuojelun keskipisteessä – ”pääasia ei liene se, kuka jotakin tekee”

Elli Tavastähden sosiaalipolitiikka tähtäsi yhteiskuntaa hajottavien voimien eristämiseen, mutta samalla oli tehtävä työtä rakentavien voimien vahvistamiseksi. 1920-luvun poliittisessa ilmapiirissä se merkitsi ennen kaikkea lastensuojeluideologian läpimurtoa, jossa Tavastähdellä oli keskeinen rooli. Hänen maailmankuvansa ja ihmiskäsityksensä siirtyivät selkeimmin osaksi 1920-luvun sosiaalipolitiikkaa juuri lastensuojelun kentällä.

Elli Tavastähden asemaa lastensuojelun suhteen voidaan luonnehtia kolmoispositioksi: yhtäältä hän oli kansaedustajana mukana päättämässä lastensuojeluun liittyvistä kysymyksistä, toisaalta hän edusti köyhäinhoidon apulaistarkastajana julkisen sektorin toimeenpanevaa tahoja. Kolmanneksi hänellä oli keskeinen asema Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitossa, joka perustettiin yksityiselle sektorille vuonna 1920 ja josta tuli nopeasti lastensuojelualan merkittävin järjestö.⁹² Seuraavassa tarkastellaan, mitä Tavastähden kolmoispositio käytännössä tarkoitti ja miten hän pyrki vahvistamaan yhteiskuntaa rakentavia voimia lastensuojelutyön kautta.

Elli Tavastähden toiminnassa henkilöityi oikeiston sosiaalipolitiikkaa ohjannut ajatus julkisen ja yksityisen sektorin toisiaan täydentävyydestä. Erityisen hyvin tämä näkyy keskusteluissa ja toimenpiteissä, jotka liittyivät pienten lasten hoidon opetuksen järjestämiseen. Kysymys oli noussut ajankohtaiseksi eduskunnassa jo ennen vuoden 1918 sotaa ja sen käsittely jatkui seuraavan vuosikymmenen alussa. Tuolloin edustaja Miina Sillanpää toi julki sosiaalidemokraattien paheksunnan sen johdosta, että vaikka eduskunta oli ennen sotaa myöntänyt määrärahoja valtiollisen lastenhoito-opetuksen järjestämiseen, rahat olikin sodan jälkeen annettu yksityisen (ja

⁹¹ Nimimerkki T_i, ”Köyhäinhoito ja ala-arvoinen ihmisainees”, *Huoltaja* 4/1927. Sosiaaliministeriön rotuhygieniamyönteisyydestä Mattila 1999, 277–278. Sosiaaliministeri Miina Sillanpään kannasta Sulkunen 1989, 120–125.

⁹² Elli Tavastähti kuului Lastensuojeluliiton seitsenhenkiseen työvaliokuntaan ja oli myös kenraali Mannerheimin ystävä. Korppi-Tommola 1990, 44–45; Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden päiväkirja vuosilta 1922–1923, päiväkirjamerkintä 22.5.1922; Mannerheimilta saapuneet tervehdykset.

valkoisen) Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton käyttöön.⁹³ Näillä varoilla Lastensuojeluliitto järjesti vuonna 1921 ensimmäisen ns. huoltosisarkurssin, jolle osallistui sairaanhoitajia, kättilöitä ja diakonisseja. Myöhemmin kurssi vakinaistettiin eduskunnan myöntämän määrärahan turvin.⁹⁴ Yksi Lastensuojeluliiton järjestämän huoltosisarkurssin opettajista oli köyhäinhoidon apulaistarkastaja Elli Tavastähti.

Kun Miina Sillanpää kritisoi eduskunnassa lastenhoito-opetuksen järjestämisen tapaa, Elli Tavastähti nousi puolustamaan sitä. Hän pyrki vähättelemään Lastensuojeluliiton poliittisuutta ja käänsi lastenhoito-opetuksen kustannuskysymykseksi. Tavastähti vetosi Sillanpään ”käytännöllisenä henkilönä”, joka varmasti käsitti, että opetuksen organisoiminen kokonaan uudelta pohjalta olisi vienyt liikaa köyhän, sodasta toipuvan valtion resursseja. Tavastähti ei nähnyt minkäänlaista ristiriitaa siinä, että esiintyi saman eduskuntaistunnon aikana sekä Lastensuojeluliiton johdon asiantuntevana edustajana että taloushuolien kanssa kamppailevan valtion virkamiehenä puolustamassa huoltosisarkursseja, joilla oli kaiken lisäksi itse opettanut.⁹⁵ Hän totesi Miina Sillanpäälle laajempaa perspektiiviä tavoitellen: ”Pääasia ei liene se, kuka jotakin tekee ja missä nimessä jotain tehdään. Iloitkaamme siitä, että jotain tehdään.”⁹⁶

Epätarkasti rajautuva kolmoispositio antoi Elli Tavastähden lausunnoille sekä näkyvyyttä että painoarvoa erityisesti hoito- ja huoltotyön ammattilaisten keskuudessa. Tavastähti oli opiskellut yksityisesti lastenhoitoa lastenlääkäri Armas Ruotsalaisen johdolla vuonna 1918, ilmeisesti täyttääkseen köyhäinhoidon apulaistarkastajan viran pätevyysvaatimukset.⁹⁷ 1921 hän kävi lisäksi tutustumassa tanskalaisiin lastenhuoltolaitoksiin Kööpenhaminassa ja sen ympäristössä.⁹⁸ Tämän tietämyksen turvin Elli Tavastähti siirtyi muiden ohjaajaksi.

⁹³ Valtiopäivät 1921, 1248 (Sillanpää); Valtiopäivät 1925, 1745–1747 (Sillanpää); Valtiopäivät 1926, 1278–1279 (Sillanpää). Sosiaalidemokraattien esittämästä paheksunnasta ja Miina Sillanpään kannanotoista myös Sulkunen 1989, 75–76.

⁹⁴ Korppi-Tommola 1990, 58–59; Hiidenheimo, Elli, ”Maalaiskuntien ensimmäiset lastenkodit”, *Maalaiskunta* 19/1940.

⁹⁵ Valtiopäivät 1925, 1748–1749 (Tavastähti), 1751–1752 (Tavastähti); Valtiopäivät 1926, 1283–1284 (Tavastähti).

⁹⁶ Valtiopäivät 1921, 1249 (Tavastähti). Tavastähti toimi hieman vastaavalla tavalla myös järjestäessään oppikursseja kunnalliskotien johtajiksi aikoville naisille vuonna 1921. Hän esitti kurssseja sosiaalihuollukselle köyhäinhoidon apulaistarkastajana mutta neuvotteli asian niin, että kurssiin liittynyt lastenhoito-opetus järjestettiin Mannerheimin Lastensuojeluliiton ylläpitämässä Lastenlinnassa. Myös tällä kurssilla Tavastähti toimi itse opettajana. KA, Sosiaalihuollituksen arkisto, Ha:1 Kunnalliskodin johtajakursseihin liittyvä aineisto, Elli Tavastähden pro memoria 22.1.1921; Korppi-Tommola 1990, 59–60.

⁹⁷ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

⁹⁸ Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kirjaamon arkisto, Elli Tavastähden nimikirjanote.

Edellä mainitun huoltosisarkurssin lisäksi Tavastähti luennoi lastenhuoltokysymyksistä ja pienten lasten hoidosta kunnalliskotien ja lastenkotien johtajille sekä muulle kuntatason köyhäinhoitoväelle, joka saattoi käsittää niin köyhäinhoitohallituksissa istuvia isäntiä kuin köyhäinlaitosten henkilökuntaakin.⁹⁹ Tämän lisäksi hän sivusi lasten oikeaoppista hoitoa vuonna 1926 ilmestyneessä *Köyhäinhoidon käsikirjassa* ja kirjoitti ahkerasti sosiaaliministeriön tukemaan *Huoltaja*-lehteen, joka oli tarkoitettu kunnallisille köyhäinhuoltovirkailijoille ja köyhäinhoidosta kiinnostuneille. Tavastähti pyrki antamaan *Huoltajan* lukijoille ajanmukaisia lastenhuolto-ohjeita,¹⁰⁰ esittelemään lastenhuoltoalan kehitystä ulkomailla¹⁰¹ sekä esittelemään Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimintaa julkisen sektorin huoltotyön tarpeellisena jatkeena.

102

Elli Tavastähti oli vakaasti sitä mieltä, että lapsissa oli Suomen tulevaisuus ja että heidät oli sen vuoksi liitettävä yhteiskuntaa rakentavien voimien joukkoon. Käytännössä tämä tarkoitti lasten altistamista nationalistisille vaikutteille, joilla oli keskeinen sija Tavastähden omassa maailmankuvassa. Tavoite nousi erityisen selvästi esiin hänen kannanotoissaan punaorpokysymykseen. Elli Tavastähti kannatti muun oikeiston tapaan sitä, että punaorvot sijoitettiin huolella valittuihin yksityiskoteihin tai lastenkoteihin kasvatettaviksi. Hän piti lastenkoteja paikkoina, joissa punaorpojen kaltainen ”lapsiaines” pyrittiin ”isänmaallisille ja siveellisille vaikutteille” altistamalla sulauttamaan ”mahdollisimman terveenä yhteiskunnan ruumiiseen”.¹⁰³ *Köyhäinhoidon käsikirjassa* Tavastähti totesi, että lastenkodin tuli olla

⁹⁹ ”Ohjelma Sortavalan köyhäinhuoltokursseilla”, *Huoltaja* 22/1922; ”Köyhäinhuoitopäivät Ouluun”, *Huoltaja* 4/1923; ”Lastenkodin johtajattarien kurssin päättäjäiset”, *Huoltaja* 18/1923; ”Lastenkodin johtajattarien askartelu- ja urheilukurssit”, *Huoltaja* 18/1924; ”Ohjelma Suomen Köyhäinhuoltovirkailijain yhdistyksen vuosikokoukseen”, *Huoltaja* 11/1925;

”Lastenkodinjohtajattarien kokous”, *Huoltaja* 16/1925; ”Lastenkodinjohtajattarien kokous”, 18/1927; ”Suomen Köyhäinhuoltovirkailijain yhdistyksen vuosikokous”, *Huoltaja* 12/1928; Korppi-Tommola 1990, 58–60.

¹⁰⁰ Tavastähti 1926, 143–155; Nimimerkki T_i, ”Matkahavaintoja”, *Huoltaja* 7/1923; ”Köyhää kansaa”, *Huoltaja* 6/1925; ”Älkää käyttäkö lipeäkiveä!”, *Huoltaja* 16/1926; ”Avoin köyhäinhoito: aviottomat lapset”, *Huoltaja* 18/1926; ”Eräs hienotunteisuuskyseymys”, *Huoltaja* 20/1926; ”Sananen pienimpien puolesta”, *Huoltaja* 15/1928; ”Pieni asia – suuret seuraukset”, *Huoltaja* 6/1929.

¹⁰¹ Nimimerkki T_i, ”Ruotsin uusi lastenhuoltolaki”, *Huoltaja* 21–22/1924; ”Firenzalainen lastenkoti”, *Huoltaja* 14/1926; ”Pahatapaisten täysi-ikäisten hoito Ruotsissa”, *Huoltaja* 7/1928; ”Sananen pienimpien puolesta”, *Huoltaja* 15/1928; ”Vähän Tukholman matkan opetuksista”, *Huoltaja* 17/1928. Elli Tavastähti oli myös mukana Neljännen Pohjoismaisen Lastensuojelukongressin kongressikomiteassa vuonna 1930. *Huoltaja* 9/1930.

¹⁰² Nimimerkki E. T_i, ”Köyhää kansaa”, *Huoltaja* 6/1925; ”Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto. Kunnallinen lastenhuolto ja yksityinen harrastus”, *Huoltaja* 8/1927; ”Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton vuosikokous ja vuosikertomus”, *Huoltaja* 13/1927; ”Vapaaherratar Sophie Mannerheim”, *Huoltaja* 3/1928. Myös nimimerkki E. T_i, ”Valmistautuminen lastenhuoltoalalle”, *Kotiliesi* 7/1925; Elli Tavastähti, ”Karjalan korvissa ja kodeissa”, *Kotiliesi* 15–16/1925; ”Tehdasseudun lasten hyväksi. Lastentalo Hyvinkäällä”, *Kotiliesi* 19/1928.

¹⁰³ Tavastähti, Elli, ”Suurin hulluus”, *Suomen Nainen* 23/1929. Ajatusta yhteiskunnasta tai kansasta yhtenäisenä ruumiina käyttivät Elli Tavastähden lisäksi muun muassa kansallissosialistisen Saksan ideologit, ja se oli tuttu myös ruotsalaisille sosiaalipoliittisille toimijoille. Bernett 2008, 87; Hedin 2002, 194. Oikeiston kannasta punaorpokysymykseen Kaarinen 2008.

”rauhoitettu alue, jossa kaikenlainen kiihoitus ja turha asioihin sekaantuminen on kielletty.”¹⁰⁴ Tässä valossa ei ole yllättävää, että Elli Tavastähti suorastaan tyrmistyi vuonna 1929 kuultuaan, että kommunistisen nuorisojärjestön edustajat olivat vierailleet Kaarinan kunnan lastenkodissa jakamassa *Punalippu*-nimistä lastenlehteä.¹⁰⁵

Lastenkotikasvatuksen onnistumisen takasi Tavastähden mukaan se, että laitoksiin hankittiin pätevät johtajattaret ja että laitosten valtionavun saamisen ehtona oli orpojen pääsy kansakouluun.¹⁰⁶ Koulutuksen korostaminen ei liittynyt Tavastähden ajatusmaailmassa niinkään sosiaalisen nousun mahdollisuuden tarjoamiseen kuin siihen, että kansakoulun kautta punaorvot vedettäisiin mukaan nationalismiin piiriin. Todennäköisesti Tavastähti ajatteli, että kansakoulun isänmaallinen eetos toimisi vastavoimana sosialistiselle kiihotukselle, joka saattoi ulottua myös lapsiin.¹⁰⁷

Vaikuttaa siltä, että Elli Tavastähden tavoitteena oli integroida punaorvot suomalaiseen yhteiskuntaan valkoisen arvomaailman omaksuneina työläisinä. Tähän liittyen hän puolsi käytännön järjestelyjä, jotka tarjoaisivat punaorvoille konkreettisen tартtumapinnan valkoiseen Suomeen: vuonna 1924 Tavastähti esitti, että orpolasten ammatillisen koulutuksen määrärahoja oli lisättävä.¹⁰⁸ Hänen toimiensa taustalla on tässäkin yhteydessä mahdollista hahmottaa kansallisen tehokkuuden periaate: pieni ja köyhä valtio tarvitsi henkisesti ja ruumiillisesti tervettä työväestöä. Toisaalta Tavastähden toimet paljastavat, että vaikka hän käsitti yhteiskuntaa rakentavat voimat yhtenäiseksi rintamaksi, se oli kuitenkin hierarkkisesti rakentunut. Jokainen palveli isänmaata omalla paikallaan. Tässä suhteessa Tavastähden ajattelussa on havaittavissa kaikuja vanhan sääty-yhteiskunnan ajan staattisesta yhteiskuntamallista.

Ylipäättään Tavastähden eduskuntapuheenvuoroja punaorpokysymyksessä ohjasi hänen asemansa valtion virkanaisena: hänen kannanottonsa myötäilivät valtion virallisen punaorpopolitiikan linjoja ja niiden sävy oli varsin byrokraattinen – erityisen mielellään Tavastähti perusteli mielipiteitään

¹⁰⁴ Tavastähti 1926, 151.

¹⁰⁵ Tavastähti, Elli, ”Suurin hulluus”, *Suomen Nainen* 23/1929.

¹⁰⁶ Valtiopäivät 1920, 2653–2654 (Tavastähti).

¹⁰⁷ Valtiopäivät 1919, 337–339 (Tavastähti), 1668–1669 (Tavastähti); Tavastähti, Elli, ”Kaikki vaaleihin”, *Suomen Nainen* 19/1927; Tavastähti, Elli, ”Suurin hulluus”, *Suomen Nainen* 23/1929.

¹⁰⁸ Valtiopäivät 1924, 1822 (Tavastähti). Ks. myös Tavastähti 1926, 153–154.

tukeutumalla köyhäinhoitotoimiston keräämään tilastotietoon.¹⁰⁹ Hänen mukaansa punaorpojen taloudellisessa avustamisessa oli otettava mittapuuksi muiden köyhien lasten kohtelu: orpoja ei tullut tukea enempää eikä vähempää kuin heitä.¹¹⁰ ”Voisihan tähän [punaorpojen avustamiseen] panna vaikka kuinka paljon rahoja. Eihän koskaan voida sellaisia oloja luoda, ettei vielä parempiakin voida ajatella,” Tavastähti totesi keväällä 1920, kun eduskunnassa vaadittiin punaorpojen avustamiseen myönnettävän määrärahan korottamista.¹¹¹ Vasemmistoa hänen järkiperaistävä esitystapansa ärsytti: apulaistarkastajan tulkittiin olevan suorastaan ”vihainen” punaorvoille, ja muun oikeiston tavoin häntä syytettiin kitsastelijaksi.¹¹²

”Järkiperaistä lastenhoitoa” – Elli Tavastähti lastenhoidon lääketieteellistäjänä

Nationalistisen ajattelun juurruttaminen lasten mieleen takasi sen, että nämä löysivät paikkansa yhteiskuntaa rakentavien voimien joukossa. Tämän lisäksi lapsista oli kasvatettava myös fyysisesti mahdollisimman terveitä kansalaisia. Lasten kasvattaminen fyysisesti terveiksi liittyi Elli Tavastähden tapauksessa erityisesti Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimintaan. Koska Tavastähti oli mukana nostamassa Lastensuojeluliittoa osaksi suomalaista sosiaalipolitiikkaa, hän oli myös mukana nostamassa liiton edustamaa kasvatusihannetta valtion viralliseksi ihanteeksi.

Lastensuojeluliitossa vaikutti 1920-luvulla lastenlääkäri Arvo Ylppö,¹¹³ joka oli opiskellut Saksassa ja jonka medikalisoitunut näkemys lasten kasvatuksesta nousi keskeiseen asemaan liiton toiminnassa. Lastenhoidon medikalisoituminen oli ylikansallinen ilmiö, joka kytkeytyi yhtäältä lääketieteen kehitykseen ja toisaalta kansallisen tehokkuuden periaatteen sävyttämään nationalismiin. Terveiden – ja etenkin nousevan sukupolven terveyden – ylläpitämisestä tuli kansalaishyve teollistuneissa tai teollistuvissa länsimaissa.¹¹⁴ 1930-luvun kansallissosialistisessa Saksassa kytkös terveyden ja kansalaisuuden välillä vietiin lopulta niin pitkälle, että lasten ruumiinkasvatuksesta tuli päämäärä, jolle kaikki muu kasvatus oli alisteista. Perimmäisenä tavoitteena oli, että fyysisesti (ja toki myös psyykkisesti) terveet yksilöt muodostaisivat terveen

¹⁰⁹ Valtiopäivät 1919, 2390 (Tavastähti); Valtiopäivät 1920, 2653–2654 (Tavastähti); Valtiopäivät 1924, 1822 (Tavastähti).

¹¹⁰ Valtiopäivät 1920, 2653–2654, 2657 (Tavastähti).

¹¹¹ Valtiopäivät 1919, 2390 (Tavastähti).

¹¹² Valtiopäivät 1920, 2655–2656 (Ampuja).

¹¹³ Korppi-Tommola 1990, 25–33.

¹¹⁴ Brosco 2001; Hamreby 2004, 106, 124; Krasnik Warsh & Strong-Boag 2005, 13, viite 39; Niemi 2007, 64–66; Rutherford 2011, 16–18.

”kansanruumiin”, jolla oli kaikki edellytykset selviytyä voittajana kansojen välisestä olemassaolon taistelusta.¹¹⁵ Tavastähden huomautus punaorpojen sulauttamisesta ”yhteiskunnan ruumiiseen” osoittaa, että ajatus kansakunnasta organisaationa yksikkönä ei ollut hänelle vieras.

Lastenhoidon medikalisoituminen merkitsi sitä, että lastenhoidon pääpaino siirtyi uskonnollisesta kasvatuksesta lapsen fyysiseen terveyteen kohdistuneeseen huolenpitoon.¹¹⁶ Keskeiseksi pyrkimykseksi muodostui lastenhoidon järjestelmällisyys, johon kuului lääketieteellisten puhtausnormien ja tarkan päiväjärjestyksen noudattaminen sekä lapsen kehityksen mittaaminen absoluuttisin mittarein.¹¹⁷ Äärimmäisenä esimerkkinä voidaan pitää erilaisia lapsinäyttelyitä ja äidinpalkintokilpailuja, joiden tarkoituksena oli esitellä kansalaisille konkreettisesti, miten lapset tuli hoitaa.¹¹⁸ 1900-luvun alussa näyttelyitä ja kilpailuja pidettiin ylipäätään tärkeänä valistusmenetelmänä, myös muualla Euroopassa. Esimerkiksi Ruotsissa järjestettiin vuonna 1906 ”sosiaalinäyttely” kansalaisten valistamiseksi, ja vuodesta 1919 alkaen siellä kiersi lääkäri Herman Lundborgin suunnittelema, suuren suosion saavuttanut ruotsalainen kansantyyppinäyttely. Sen avulla esiteltiin rodullisen sekoittumisen ja degeneraation vaikutusta kansakuntaan.¹¹⁹

Elli Tavastähti käsitteli *Köyhäinhoidon käsikirjassa* verrattain laajasti lastenkotilasten ”ruumiillista hoitoa”. Hänen kirjoituksessaan toistuvat edellä mainitut lapsen fyysiseen terveyteen kohdistuneet ohjeet: lasten oli saatava riittävästi unta, oikeanlaista ravintoa ja mahdollisimman paljon ulkoilua. Lapset oli totutettava säännölliseen päiväjärjestykseen ja heidän kasvuaan oli kontrolloitava vuosittain. Mahdollisista poikkeavuuksista oli ilmoitettava lääkärille. Tavastähden versio *Köyhäinhoidon käsikirjasta* poikkesi melkoisesti teoksen aikaisemmasta laitoksesta, joka oli ilmestynyt vuonna 1917 entisen köyhäinhoidontarkastaja G. A. Helsingiuksen kirjoittamana. Helsingiuksen oppaassa lastenkoteja käsiteltiin vain lyhyesti ja silloinkin pääpaino asetui lasten siveellisen kehityksen turvaamiseen.¹²⁰

¹¹⁵ Joch 1976, 42, 50; Krüger 1999, 72.

¹¹⁶ Tähtinen 1992, 144. Medikalisoituneen näkemyksen lastenhoidosta jakoi Arvo Ylpön kollega ja ystävä Armas Ruotsalainen, jonka oppilas Elli Tavastähti oli. Ruotsalaisen ja Ylpön lastenkasvatustieteellisistä Riihola 2010.

¹¹⁷ Tähtinen 1992.

¹¹⁸ Nimimerkki I. Y-K. (Ida Yrjö-Koskinen), ”Kilpailuja lastenhoidossa”, *Suomen Nainen* 30/1920; Markkola 1994, 193–195; Mattila 1999, 223.

¹¹⁹ Hedin 2002, 131; Mattila 1999; Tamminen 2015.

¹²⁰ Tavastähti 1926, 130–156; Helsingius 1917, 151–159.

Köyhäinhoidon apulaistarkastajan työhön kuuluivat tarkastusmatkat eri puolille maata. Matkoillaan Tavastähti vieraili laitoksissa ja yksityiskodeissa, joihin oli sijoitettu köyhäinhoidon elätettäväksi kirjattuja lapsia. *Huoltajassa* ilmestyneet selostukset osoittavat, että hän ei arastellut vaatia lastenkotien johtajilta tarkkaa kirjanpitoa lasten kasvusta ja terveydestä tai kainostellut opastaa mökinvaimoja taistelemaan lasten riisitauteja ja tuberkuloosia vastaan antamalla pienokaisten maata talvellakin auringonvalossa. Tavastähti moitti kirjoituksissaan pikkulasten likaisia tuttipulloja, leikki-ikäisten kahvinjuontia ja katkeria, tympääntyneitä äitejä. Hän myönsi, että kansa suhtautui opetukseen yleensä nurjamielisesti mutta toivoi kuitenkin, että muutosta tapahtuisi hitaasti mutta varmasti.¹²¹

Elli Tavastähti propagoi medikalisoituneen kasvatusnäkemyksen puolesta myös kaunokirjallisessa tuotannossaan. Vuonna 1925 hän kirjoitti näytelmän *Lapsi huutaa eli lastenhoitajaa haetaan* – ja lisäsi vihkosen nimiölehdelle toivomuksen, jonka mukaan Mannerheimin Lastensuojeluliitolle tulisi lähettää 25 markkaa aina, jos näytelmää esitettäisiin maksullisissa iltamissa. Tavastähti kuvaa näytelmässä ensin humoristiseen sävyyn niin maanläheisen rahvaan kuin hysteriaan taipuvan herrasväenkin kummallisia lastenhoitotapoja kunnes tuo tarinaan Lastensuojeluliiton terveystisaren opettamamaan oikeat menetelmät. Näytelmä päättyy siihen, että vaatimaton terveystisar kieltäytyy palkasta mutta pyytää nuorta äitiä kehottamaan ”muitakin äitejä vaikeuksissaan kääntymään puoleeni ja oppimaan järkiperaistä lastenhoitoa.”¹²² Vastakkain asettuvat siis vanhat, irrationaaliset tavat ja uusi, lääketieteeseen nojaava rationaalinen lastenhoito, jota edusti nimenomaan Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Tavastähti laati näytelmän loppuun myös runon *Lapsen päivä*, joka oli tarkoitettu lasten lausuttavaksi. Runo kertoo lapsista, jotka pitävät huolta puhtaudestaan, hampaidensa kunnosta, oikeanlaisesta ravinnosta, riittävästä unesta ja tarpeellisesta liikunnasta. He leikkivät ja käyvät koulua, ja sitten:

¹²¹ Elli Hiidenheimon yksityisarkisto, Elli Tavastähden päiväkirja vuosilta 1922–1923, päiväkirjamerkintä 31.8.1922, 21.12.1922; maaliskuu 1923; Nimimerkki T_i, ”Matkahavaintoja”, *Huoltaja* 7/1923; ”Lastenkotien hoidokasluettelo”, *Huoltaja* 8/1925; ”Avoin köyhäinhoito ja aviottomat lapset”, *Huoltaja* 18/1926; ”Yhdestoista hetki”, *Huoltaja* 19/1926; ”Sananen pienimpien puolesta”, *Huoltaja* 15/1928. Ks. myös Elli Tavastähti, ”Kerjäämisestä”, *Kotiliesi* 8/1926; ”Huligaanisuudesta sananen”, *Kotiliesi* 5/1928; ”Tehdasseudun lasten hyväksi. Lastentalo Hyvinkäällä”, *Kotiliesi* 19/1928.

¹²² Tavastähti 1925b, 16.

Yksinkö itselleni mä elää tahdon vain? / Ei, köyhä silloin oisin kuin köyhin kulkijain. /
Kotona tahdon auttaa, kun vielä pieni oon, / Kun kasvan, työhön jaloon voimani
varttukoon.¹²³

Pieneen runoon tiivistyy tärkeä osa Elli Tavastähden maailmankuvasta ja ihmiskäsityksestä, jotka hän pyrki siirtämään toimintaansa suomalaisen sosiaalipolitiikan kentällä. Tavastähden mukaan jokainen yksilö teki itse omat ratkaisunsa, ja ihannekansalaisen tapauksessa ratkaisuja ohjasi paitsi tieteellisen edistyksen mukanaan tuoma rationaalisuus, ennen kaikkea moraalinen ymmärrys. Ja mikä keskeisintä, ihannekansalainen ei pelkästään ollut olemassa, vaan rakensi. Hän ei elänyt vain itselleen, vaan perheelleen, yhteiskunnalle, koko isänmaalle.

Elli Tavastähden perintö

Tämän luvun tutkimustehtävänä oli selvittää, miten kansalliset/ylkansalliset ja uskonnolliset/sekulaarit ainekset näkyivät Elli Tavastähden ajattelussa ja miten ne heijastuivat hänen sosiaalipoliittisiin kannanottoihinsa. On selvää, että sivistyneen ja kielitaitoisen Tavastähden maailmankuva ja ihmiskäsitys sisälsivät ylikansallisia aineksia. Luvussa on nostettu esiin Tavastähden tuntemat luonnontieteelliset teoriat ja niiden pohjalta kehittynyt yhteiskunnan medikalisoitumistendenssi, jonka yhtenä ilmenemismuotona voidaan pitää lastenhoidon lääketieteellistymistä ja rotuhygieenisten toimenpiteiden valikoitumista sosiaalipolitiikan keinoksi. Myös kansallisen tehokkuuden periaate, johon medikalisoituminen usein liitettiin, oli ylikansallinen ilmiö teollistuneissa länsimaissa.

Elli Tavastähteä ei kuitenkaan ole mahdollista pitää ylikansallisena toimijana. Hän oli avoin ylikansallisille teorioille ja hänen toimintansa esimerkiksi raittiusliikkeessä tai lastensuojelukysymyksissä oli ajoittain kansainvälistä, mutta viime kädessä toiminnan motivaatio kumpusi nationalistisista lähtökohdista. Kuvaavan esimerkin muodostavat Tavastähden nuoruusaikaiset vierailut ulkomaille raittiusliikkeen edustajana: vaikka hän kertoi vierailuja koskevissa lehtikirjoituksissaan mielellään muiden maiden oloista, kuvaukset toimivat vain kaukupohjana isänmaallisuuden ilmauksille. Kansalliset lähtökohdat paljastuvat myös Elli Tavastähden yleisessä asenteessa tulevaisuuteen. Hän osoitti kirjoituksissaan tuntevansa

¹²³ Tavastähti 1925a, 2.

ensimmäisen maailmansodan traumaa työstävän eurooppalaisen sivistyneistön pessimismin mutta ulkoisti sen dekadenttiin toiseuteen. Tavastähden oma asenne tulevaisuutta kohtaan kytkeytyi nuoren Suomen edistysuskoon.

Tawaststjernan suku oli suomenmielinen kolmessa polvessa mutta kuului myös siihen alkujaan ruotsinkieliseen sivistyneistöön, joka kulki yhteiskunnan sekularisoitumisen aallonharjalla 1860-luvun lopusta alkaen. Elli Tavastähden isä Werner Nikolai Tawaststjerna oli ollut opiskeluaikanaan lähellä fennomaanista *Valvojan* ryhmää, jonka piirissä oli ollut tilaa mm. darvinistiselle maailmankuvalle. Sitten hän, kuten osa *Valvojan* ryhmästä, tunnettiin vanhasuomalaisena myöntövyyspoliitikkoina. Myös Tawaststjernan jälkeläiset näyttävät omaksuneen sekulaarin maailmankuvan. Heistä vain Elli Tavastähti tunsikin laajempaa mielenkiintoa politiikkaan. Sukunsa perinnettä seuraten Tavastähti siis astui vanhasuomalaisien riveihin mutta ei koskaan sitoutunut kiinteästi Suomalaisen Puolueen konservatiivisen linjan uskonnolliseen fennomaniaan.

Yhteiskunnan medikalisoitumistendenssi sopi yhteen Tavastähden sekulaareja aineksia sisältäneen maailmankuvan kanssa. Yhtäältä hänen esittämänsä sosiaalipoliittiset ratkaisut vahvistivat tendenssiä. Toisaalta lääketieteellistymiseen ja kansalliseen tehokkuuteen sidottu ”ajan henki” tarjosi Tavastähdelle tilan toimia Kansallisessa Kokoomuspuolueessa, jonka virallinen ideologia oli vahvasti kytkeyty vanhasuomalaisesta fennomaniasta periytyvään uskontokeskeisyyteen.

Elli Tavastähti pyrki edistämään sosiaalipolitiikkaa, jossa julkinen ja yksityinen sektori kietoutuivat erottamattomasti yhteen ja jossa ihannekansalaisuus oli hierarkkista. Kyse oli kokoomusvetoisen oikeistolaisen sosiaalipolitiikan kaudesta, jonka hegemonia-asema 1920-luvun alussa liittyi ennen kaikkea sosiaalidemokraattien heikkoihin mahdollisuuksiin ajaa omaa sosiaalipoliittista ohjelmaansa sekä valtion kyvyttömyyteen omaksua keskeinen rooli sosiaalipolitiikan toteuttamisessa. Oikeiston hegemonia alkoi kuitenkin rakoilla jo 1920-luvun lopussa. Oireellista oli esimerkiksi se, että siinä missä Elli Tavastähden kiistakumppani Miina Sillanpää nimitettiin vuonna 1926 sosiaaliministeriksi Väinö Tannerin sosiaalidemokraattihallitukseen, Tavastähti itse ei koskaan yltänyt ministeriksi. Viimeistään 1930-

luvun loppuun mennessä sosiaalidemokraattien poliittinen eristyneisyys oli vaihtunut punamultayhteistyöhön Maalaisliiton kanssa, ja tämä merkitsi myös oikeistolaisen sosiaalipolitiikan kauden päättymistä. Sosiaalipolitiikan keskiöön nousivat viimeistään toisen maailmansodan jälkeen valtiollistaminen ja tasa-arvoistaminen eli hyvinvointivaltion rakentamiseksi kutsuttu prosessi.

Kun Elli Tavastähti avioiduttuaan erosi köyhäinhoidon apulaistarkastajan virasta, hänen tilalleen valittiin Rakel Jalas, joka oli koulutukseltaan lääkäri. Jalas toimi apulaistarkastajana ja sosiaaliministeriön lääkärinä vuosina 1929–1936, minkä jälkeen hänen tehtävänimikkeensä oli sosiaaliministeriön huolto-osaston tarkastava lääkäri vuosina 1937–1955. Se, että lääkäri valittiin apulaistarkastajaksi, jonka tehtävänä oli toimia erityisesti lasten parissa, voidaan tulkita yhdeksi merkiksi medikalisoitumistendenssin pysyvyydestä ja voimistumisesta suomalaisen sosiaalipolitiikan piirissä.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Elli Hiidenheimon yksityisarkisto

C. G. E. Mannerheimilta Elli Tavastähdelle saapuneet tervehdykset.
Elli Tavastähden kirjoitelma ”Ryhmäkokouksia punakapinan alkupäivinä”.
Elli Tavastähden päiväkirja vuosilta 1922–1923.
Elli Tavastähden runovihko.
Elli Tavastähden todistukset ja nimittämiskirjat.

Helsingin kaupunginarkisto

Suomen Naisyhdistyksen arkisto. Jäsenluettelot Ba:6.

Helsingin yliopiston keskusarkisto

Helsingin yliopiston fyysis-matemaattisen osaston matrikkeli.
Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston matrikkeli.
Helsingin yliopiston päämatrikkeli.

Kansallisarkisto (KA)

Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun Arkisto. Oppilasmatrikkelit. Ylioppilaat.

Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun Arkisto Hj:8. Oppilaiden sitoumus puhua suomea 1901.

Sosiaalhallituksen arkisto Cb:8. Köyhäinhoidontarkastusosaston pöytäkirjat 1921–1922.

Sosiaalhallituksen arkisto Fa:4–5. Köyhäinhoidontarkastusosaston kirjeenvaihto 1921–1922.

Sosiaalhallituksen arkisto Ha:1. Kunnalliskodin johtajatarkurssien aineisto. Elli Tavastähden pro memoria 22.1.1921.

Mikkelin maakunta-arkisto

Käkisalmen seurakunnan kuolleiden luettelo 1918.

Porvarillisen työn arkisto (PTA)

Kansallisen Kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän pöytäkirja 1919.

Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokouksen pöytäkirja 1925, 1929.

Kansallisen Kokoomuspuolueen valtuuskunnan kokouspöytäkirja 1929.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kirjaamon arkisto

Elli Tavastähden nimikirjanote.

Sähköiset arkistot ja tietokannat

Helsingin yliopiston ylioppilasmatriikkelit 1857–1899, 1900–1907.

http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/matriikkelit/yo_matriikkelit.htm (29.5.2015).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsentietokanta 1831–1892.

<http://www.kansallisbiografia.fi/jasenet/> (29.5.2015).

Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys (SSHY) ry:n digitaalinen kuvatietokanta

<http://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm> (29.5.2015).

Helsingin seurakunnan kuolleiden luettelo 1902

Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan rippikirja 1882–1891

Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnan muuttaneiden luettelo 1885–1895

Jämsän seurakunnan kuolleiden luettelo 1902

Painamattomat lähteet

Erik T. Tawaststjerna Johanna Annolalle 10.5.2013. Sähköpostiviesti tämän luvun kirjoittajan hallussa.

Painetut lähteet

Valtiopäiväasiakirjat

Valtiopäivät 1919. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920.
Valtiopäivät 1920. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1921.
Valtiopäivät 1921. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1922.
Valtiopäivät 1924. Liitteet II. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1924.
Valtiopäivät 1924. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1925.
Valtiopäivät 1925. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1926.
Valtiopäivät 1926. Pöytäkirjat. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1927.

Sanomalehdet

Aamulehti 20.11.1908
Itä-Häme 15.2.1905
Raahen Lehti 14.2.1905
Suomalainen Virallinen Lehti 12.5.1906
Uudenkaupungin Sanomat 24.11.1908
Uusi Suometar 12.11.1905

Aikakauslehdet

Huoltaja 1918–1930.
Koti ja Yhteiskunta 1906
Kotiliesi 1922–1935.
Kurikka 1918
Naisten Ääni 1911
Maalaiskunta 1940
Pohjantähti 1906–1930, 1951.
Suomen Nainen 1917–1930.

Aikalaikirjallisuus

Bertholet, Edv. 1916: *Elinten anatomispatologiset muutokset kroonillisessa alkoholismissa*. Ranskankielisestä alkuteoksesta suomentanut Elli Tavastähti. Raittiuden Ystävät, Helsinki.

Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1912: *Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1911: 25-vuotisen toiminnan muistoksi julkaisivat nykyiset opettajat ja entiset oppilaat*. Helsingin uusi kirjapaino-osakeyhtiö, Helsinki.

Helsingius, Gustaf Adolf 1917: *Köyhäinhoidon käsikirja*. Holger Schildt, Porvoo.

Hultin, Tekla 1938: *Päiväkirjani kertoo II: 1914–1918*. Sanatar, Helsinki.

Hämeenlinna, E. (Tavastähti, Elli) 1925: *Viidenkymmenen villitys*. Kustannusosakeyhtiö Kirja, Hämeenlinna.

Sorainen, Anni (Tavastähti, Elli) 1915: *Merenneito*. Isak Julinin kirjapaino, Tampere.

Spengler, Oswald 1918: *Der Untergang des Abendlandes – Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. Braumüller, Wien.

Tavastähti, Elli 1914a: *Alkoholi ja ihmissielu*. Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliitto, Helsinki.

Tavastähti, Elli 1914b: *Kieltolakiin!* Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliitto, Helsinki

Tavastähti, Elli 1914c: *Koululaisen kasvitarhaopas*. Otava, Helsinki.

Tavastähti, Elli 1925a: *Lapsen päivä*, Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsinki.

Tavastähti, Elli 1925b: *Lapsi huutaa eli lastenhoitajaa haetaan*, Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsinki.

Tavastähti, Elli 1926: *Köyhäinhoidon käsikirja*. WSOY, Helsinki.

Tavastähti, Elli 1927: *Pekkalan emäntä näkee unia: kolminäytöksinen näytelmä*. Kustannusosakeyhtiö Kirja, Helsinki.

Wuolijoki, Hella 1945: *Yliopistovuodet Helsingissä 1904–1908*. Tammi, Helsinki.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto 1985: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa: *Suomalaiset: yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Toim. Tapani Valkonen. WSOY, Helsinki, 36–101.

Alapuro, Risto 1994: *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja Jää, Helsinki.

Annola, Johanna 2011: *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. SKS, Helsinki.

Annola, Johanna 2013: Valtiovalta köyhäintalon johtajan ammatin rakentajana 1880–1921. *Janus* 2, 192–205.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000: *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino, Tampere.

Arnkil, Erik 1991: *Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä*. Sosiaali- ja terveyshallitus. VAPK-kustannus, Helsinki.

Bernett, Hajo 2008: *Nationalsozialistische Leibeserziehung. Eine Dokumentation ihrer Theorie und Organisation*. 2. korjattu painos. Hofmann-Verlag, Schorndorf.

Brosco, Jeffrey P. 2001: Weight Charts and Well-Child Care: How the Pediatrician Became the Expert in Child Health. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 155 (12), 1385–1389.

Edebalk, Per Gunnar 1996: *Välfärdsstaten träder fram: svensk socialförsäkring 1884–1955*. Arkiv, Lund.

Forsius, Arno 2002: *Artturi Hiidenheimo 1877–1956: elämää Vihdin Oravalassa, työtä yhteiskunnan hyväksi*. Elli ja Artturi Hiidenheimon säätiö, Vihti.

Förhammar, Staffan 2002: *Med känsla eller förnuft? Svensk debatt om filantropi 1870–1914*. Acta Universitatis Stockholmiensis, A & W International, Tukholma.

Geertz, Clifford 2000 (1977): *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. The 1977 Edition. Basic Books, New York.

Gluschkoff, Jaana 2008: *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti: senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Haapala, Pertti 1995: *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.

Hamreby, Kerstin 2004: *Flickor och pojkar i den sociala barnvården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*. Umeå universitet, institutionen för socialt arbete, Umeå.

Harjula, Minna 1996a: Hyvät, pahat ja kelvolliset: vammaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Teoksessa: *Kuokkavieraiden pidot: historian marginaalista marginaalihistoriaan*. Toim. Jarmo Peltola & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere, 107–121.

Harjula, Minna 1996b: *Vaillinaisuudella vaivatut: vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Hedin, Marika 2002: *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G. H. von Koch och den sociala frågan 1880–1930*. Symposion, Tukholma & Stenhag.

Heikkilä, Matti 1993: Köyhän vai koko kansan asialla? Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 111–127.

Heinonen, Jari 1990: *Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon*. Acta Universitatis Tamperensis A 302. Tampereen yliopisto, Tampere.

Helne, Tuula 2003: Sosiaalipolitiikan perusteet. Teoksessa: *Sosiaalinen politiikka*. Toim. Tuula Helne et al. WSOY, Helsinki.

Hietala, Marjatta 1985: Rotuhygieniä. Teoksessa: *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*. Toim. Aira Kemiläinen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 105–162.

Huhtala, Liisi 2007: Talvio, Maila. Teoksessa: *Suomen kansallisbiografia 9*. Toim. Matti Klinge et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 613–615.

Jalava, Marja 2005: *Minä ja maailmanhenki: moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisuusajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Joch, Winfried 1976: *Politische Leibeserziehung und ihre Theorie im Nationalsozialistischen Deutschland. Voraussetzungen, Begründungszusammenhang, Dokumentation*. Herbert Lang / Peter Lang, Bern & Frankfurt.

Jossas, Esko 1990: *Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitikko 1863–1899*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 152. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Jaakkola, Jouko 1994: Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 71–161.

Juva, Mikko 1956: *Rajuilman alla: suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty*. WSOY, Helsinki.

Kaarninen, Mervi 2008: *Punaorvot 1918*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki & Jyväskylä.

Kaartinen, Aija 2011: *Kansan raittiudeksi ja kotien onneksi: naisten kieltolakimielipiteet ja toiminta kieltolain puolesta ja sitä vastaan 1919–1932*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kalela, Jorma 1989: *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kalela, Jorma 1993: Toteutumaton taite – neljäkymmentäluku suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa. Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 74–87.

Konttinen, Esa 1991: *Perinteisesti moderniin: professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Vastapaino, Tampere.

Korppi-Tommola, Aura 1990: *Terve lapsi – kansan huomen: Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki.

Krasnick Warsh, Cheryl & Strong-Boag, Veronica 2005: *The Spotlight on Children*. Teoksessa: *Children's Health Issues in Historical Perspective*. Toim. Cheryl Krasnick Warsh & Veronica Strong-Boag. Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, Ontario.

Krüger, Arnd 1999: *Strength Through Joy. The Culture of Consent under Facism, Nazism and Francoism*. Teoksessa: *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. Toim. Jim Riordan & Arnd Krüger. Routledge, New York, 67–89.

Kuusi, Pekka 1961: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. WSOY, Helsinki.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 1994: *Suomalainen Puolue 1905–1918*. Teoksessa: *Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen & Ari Uino. Suomen Kansalliskirja Oy, Vammala, 11–236.

Liikanen, Ilkka 1995: *Fennomania ja kansa: joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen Puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Lundquist, Lennart 1997: *Fattigvårdsfolket: ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920*. Lund University Press, Lund.

Malinen, Sauli 1991: *Nuo syyttään kurjat ja puuttuvaliset: kehitysvammaisten identifioituminen huollon kohteena Suomessa 1887–1927*. Suomen historian lisensiaattitutkielma. Helsingin yliopisto.

Markkola, Pirjo 1994: *Työläiskodin synty: tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Mattila, Markku 1999: *Kansamme parhaaksi: rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Murtorinne, Eino 1992: *Suomen kirkon historia 3*, WSOY, Porvoo.

Mäkelä, Päivi 2006: *Mene lähelle, näe kauas. Henkilöllisen kohteensa ylittävästä problematiikasta ja sen tavoittamisesta temaattisessa biografiatutkimuksessa*. Teoksessa: *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth & Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku, 264–286.

Niemelä, Heikki 1993: *Suomen sosiaaliturvajärjestelmien synty 1945–1990*. Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 88–110.

Niemi, Marjaana 2007: *Public Health and Municipal Policy Making: Britain and Sweden, 1900–1940*. Ashgate, Aldershot.

- Ollila, Anne 1993: *Suomen kotien päivä valkenee: Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ollila, Anne 1998: *Jalo velvollisuus: virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ollila, Anne 2000: *Aika ja elämä: aikäkäsitys 1800-luvun lopussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Riihola, Maiju 2010: “Äidin sydäntä ja maitoa ei mikään voi korvata”: lastenhoitokäytännöt ja -suositukset neuvolajärjestelmän kehittymisen valossa 1920–1930-lukujen Helsingissä. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Rutherford, Markella 2011: *Adult Supervision Required: Private Freedom and Public Constraints for Parents and Children*. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ.
- Sainio, Venla 2004: Aleksandra Gripenberg. Teoksessa: *Suomen Kansallisbiografia 3*. Toim. Matti Klinge et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Satka, Mirja 1994: Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 261–339.
- Schön, Lennart 2000: *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*. SNS Förlag, Tukholma.
- Siipi, Jouko 1967: *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*. Tammi, Helsinki.
- Sjögren, Mikael 1997: *Fattigvård och folkuppfostran: liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*. Carlssons, Tukholma.
- Snellman, Alex 2014: *Suomen aateli: yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXXIV, Helsingin yliopisto.
- Sulkunen, Irma 1989: *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1995: *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1999: *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvuilla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Tamminen, Tapio 2015: *Kansankodin pimeämpi puoli*. Atena, Jyväskylä.
- Tawaststjerna, Erik 1990: *Voces intimae: muistikuvia lapsuudesta*. Otava, Helsinki.
- Teräs, Kari 2009: *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tähtinen, Juhani 1992: *Miten kasvattaa pikkulapsia: kasvatustieteellisten periaatteiden muutos Suomessa 1849–1989 hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*. Kasvatustieteen lisensiaattitutkielma. Turun yliopisto.
- Uino, Ari 1994: Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1918–1929. Teoksessa: *Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen & Ari Uino. Suomen Kansalliskirja Oy, Vammala, 257–615.
- Urponen, Kyösti 1994: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan Keskusliitto, Helsinki, 163–260.
- Valtasaari, Antero 1972: *Heinolan seminaari 1899–1972*. Heinolan seminaari, Heinola.
- Vares, Vesa 1998: *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919, myytti ja todellisuus*. WSOY, Porvoo.
- Wisselgren, Per 2000: *Samhällets kartläggare. Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapernas formering 1830–1920*. Symposium, Tukholma & Stenhag.